

بررسی و تحلیل تأمین و تربیت نیروی انسانی متخصص رشته حقوق در ایران

مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری
گروه پژوهشی حکمرانی و مالیه عمومی
مجموعه گزارش شماره ۴۸۳

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شناسه گزارش

عنوان		بررسی و تحلیل تأمین و تربیت نیروی انسانی متخصص رشته حقوق در ایران
کد شناسه	۱۴۰۵-۹-۱۰۵۳۱	
گروه پژوهشی	حکمرانی و مالیه عمومی	
پدیدآورنده	علی وحیدیان	
مشاور علمی	محسن نجفی خواه	
ناظران علمی	فرحناز صیوحی، غلامرضا گرایی نژاد	
ناشر	مرکز پژوهش های توسعه و آینده نگری	
تاریخ انتشار	بهار ۱۴۰۵	
مطالب این گزارش لزوماً بیانگر نظر رسمی سازمان برنامه و بودجه کشور و مرکز پژوهش های توسعه و آینده نگری نیست.		
حقوق معنوی اثر به پدیدآورندگان و حقوق مادی آن، به مرکز پژوهش های توسعه و آینده نگری سازمان برنامه و بودجه کشور تعلق دارد و استفاده از آن با ذکر مأخذ بلامانع است.		
آدرس: تهران - خیابان نجات اللهی - خیابان (استاد جعفر شهری) سپند شرقی - پلاک ۱۶		
شماره های تماس ۰۲۱-۴۳۳۰۶۰۰۰-۲۱ شماره پیام رسان ۰۹۹۲۱۵۷۵۸۴۳		
https://www.cdrf.ir/		

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
خلاصه مدیریتی.....	أ
مقدمه.....	۱
۱- توصیف داده‌های کل دانشجویان رشته حقوق.....	۳
۱-۱- ظرفیت پذیرش کارشناسی به تفکیک دوره تحصیل در سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۵.....	۳
۲-۱- مجموع کل دانشجویان رشته حقوق به تفکیک جنسیت در سال‌های تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۸.....	۳
۳-۱- تعداد دانشجویان رشته حقوق به تفکیک مقطع تحصیلی در سال‌های تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۸.....	۴
۴-۱- تعداد کل دانشجویان کاردانی و کارشناسی رشته حقوق در سال‌های تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۸.....	۵
۵-۱- کل دانشجویان حقوق به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲.....	۷
۶-۱- کل دانشجویان به تفکیک نوع تحصیل در سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۹۸.....	۸
۷-۱- دانشجویان کارشناسی ارشد به تفکیک گرایش.....	۱۰
۸-۱- دانشجویان دکتری به تفکیک گرایش.....	۱۰
۲- توصیف داده‌های پذیرش رشته حقوق در دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.....	۱۲
۱-۲- پذیرش رشته حقوق در مقطع کارشناسی در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.....	۱۲
۲-۲- ظرفیت پذیرش دوره‌های با شهریه دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.....	۱۳
۳-۲- ظرفیت و پذیرش رشته حقوق در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری سال‌های ۱۳۹۳-۱۴۰۳.....	۱۳
۴-۲- دانشجویان کارشناسی رشته حقوق به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.....	۱۴
۵-۲- دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.....	۱۵
۶-۲- سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری رشته حقوق.....	۱۶
۷-۲- دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به تفکیک استان.....	۱۷
۸-۲- دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به تفکیک استان.....	۱۸
۹-۲- فراوانی دانشجویان رشته حقوق دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲.....	۱۹
۳- توصیف داده‌های رشته حقوق در دانشگاه‌های آزاد اسلامی.....	۲۰
۱-۳- دانشجویان کارشناسی رشته حقوق به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های آزاد اسلامی.....	۲۰
۲-۳- دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های آزاد اسلامی.....	۲۰
۳-۳- سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری رشته حقوق.....	۲۱
۴-۳- دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های آزاد اسلامی به تفکیک استان.....	۲۲
۵-۳- تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های آزاد اسلامی به تفکیک استان.....	۲۳
۶-۳- فراوانی دانشجویان رشته حقوق دانشگاه آزاد اسلامی در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲.....	۲۴
۴- توصیف داده‌های رشته حقوق در واحدهای پیام نور.....	۲۶
۱-۴- ظرفیت پذیرش دانشجوی کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه پیام نور به تفکیک استان.....	۲۶
۲-۴- ظرفیت و پذیرش رشته حقوق در واحدهای پیام‌نور سال‌های ۱۳۹۳-۱۴۰۳.....	۲۷
۳-۴- دانشجویان کارشناسی رشته حقوق به تفکیک جنسیت در واحدهای پیام نور در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۱.....	۲۸
۴-۴- دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در واحدهای پیام نور.....	۲۸

- ۴-۵- سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری رشته حقوق در واحدهای پیام نور ۲۹
- ۴-۶- دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در واحدهای پیام نور به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ ۳۰
- ۴-۷- فراوانی دانشجویان رشته حقوق واحدهای پیام نور در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ ۳۱
- ۵- توصیف داده‌های رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی ۳۳
- ۵-۱- ظرفیت و پذیرش رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی- غیرانتفاعی سال‌های ۱۳۹۳-۱۴۰۳ ۳۳
- ۵-۲- دانشجویان کارشناسی رشته حقوق به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی ۳۴
- ۵-۳- دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی ۳۵
- ۵-۴- سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری رشته حقوق ۳۶
- ۵-۵- تعداد دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی به تفکیک استان ۳۷
- ۵-۶- تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی ۳۸
- ۶- توصیف داده‌های رشته حقوق در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی ۴۰
- ۶-۱- دانشجویان کارشناسی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی ۴۰
- ۶-۲- دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی ۴۱
- ۶-۳- سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری رشته حقوق ۴۲
- ۶-۴- دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی به تفکیک استان ۴۳
- ۶-۵- فراوانی دانشجویان رشته حقوق در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ ... ۴۴
- ۷- تحلیل کلی جمعیت و سهم دانشجویان حقوق در مقاطع مختلف ۴۶
- ۷-۱- مقایسه روند جمعیت دانشجویان کارشناسی به تفکیک نوع دانشگاه ۴۶
- ۷-۲- مقایسه روند جمعیت دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک نوع دانشگاه ۴۷
- ۸- تحلیل داده‌های مربوط به هیأت علمی رشته حقوق ۵۲
- ۸-۱- نسبت مراتب علمی مختلف رشته حقوق به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ ۵۲
- ۸-۲- اعضای هیئت علمی به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹ ۵۴
- ۸-۳- نسبت دانشجویان رشته حقوق به اعضای هیئت علمی به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ ۵۵
- ۸-۴- نسبت استاد و دانشیار به کل اعضای هیئت علمی به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ ۵۶
- ۵۸ منابع ۵۸

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۱: ظرفیت پذیرش کارشناسی به تفکیک دوره تحصیل در سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۵.....	۳
نمودار ۲: تعداد کل دانشجویان رشته حقوق به تفکیک جنسیت.....	۴
نمودار ۳: تعداد دانشجویان رشته حقوق به تفکیک مقطع تحصیلی در سال‌های تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۸.....	۵
نمودار ۴: تعداد کل دانشجویان کاردانی رشته حقوق در سال‌های تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۸.....	۶
نمودار ۵: تعداد کل دانشجویان کارشناسی رشته حقوق در سال‌های تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۸.....	۶
نمودار ۶: کل دانشجویان رشته حقوق به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲.....	۷
نمودار ۷: کل دانشجویان به تفکیک نوع تحصیل در سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۹۸.....	۹
نمودار ۸: پذیرش رشته حقوق در مقطع کارشناسی در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.....	۱۲
نمودار ۹: ظرفیت پذیرش دوره‌های با شهریه دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (به جز پیام‌نور و غیرانتفاعی).....	۱۳
نمودار ۱۰: تعداد ظرفیت و پذیرفته شده رشته های حقوق دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.....	۱۴
نمودار ۱۱: تعداد دانشجویان کارشناسی رشته حقوق به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.....	۱۵
نمودار ۱۲: تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های وزارت علوم.....	۱۶
نمودار ۱۳: سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری رشته حقوق در دانشگاه‌های وزارت علوم.....	۱۷
نمودار ۱۴: دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به تفکیک استان.....	۱۸
نمودار ۱۵: دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به تفکیک استان.....	۱۹
نمودار ۱۶: تعداد دانشجویان کارشناسی رشته حقوق به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های آزاد اسلامی.....	۲۰
نمودار ۱۷: تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های آزاد اسلامی.....	۲۱
نمودار ۱۸: سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری رشته حقوق.....	۲۲
نمودار ۱۹: دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های آزاد اسلامی به تفکیک استان.....	۲۳
نمودار ۲۰: تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های آزاد اسلامی به تفکیک استان.....	۲۴
نمودار ۲۱: ظرفیت پذیرش دانشجوی کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه پیام نور سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۵.....	۲۶
نمودار ۲۲: تعداد ظرفیت و پذیرفته شده رشته های حقوق واحدهای پیام نور به تفکیک مقاطع تحصیلی.....	۲۷
نمودار ۲۳: تعداد دانشجویان کارشناسی رشته حقوق به تفکیک جنسیت در واحدهای پیام نور.....	۲۸
نمودار ۲۴: تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در واحدهای پیام نور.....	۲۹
نمودار ۲۵: سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری رشته حقوق در واحدهای پیام نور.....	۳۰
نمودار ۲۶: دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در واحدهای پیام نور به تفکیک استان.....	۳۱
نمودار ۲۷: تعداد ظرفیت و پذیرفته شده رشته های حقوق دانشگاه های غیر دولتی - غیر انتفاعی به تفکیک مقاطع تحصیلی.....	۳۴
نمودار ۲۸: تعداد دانشجویان کارشناسی رشته حقوق به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی.....	۳۵
نمودار ۲۹: تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی.....	۳۶
نمودار ۳۰: سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری رشته حقوق.....	۳۷
نمودار ۳۱: تعداد دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی.....	۳۸
نمودار ۳۲: تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی.....	۳۹
نمودار ۳۳: تعداد دانشجویان کارشناسی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های وابسته.....	۴۱

- نمودار ۳۴: تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی..... ۴۲
- نمودار ۳۵: سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری رشته حقوق..... ۴۳
- نمودار ۳۶: دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی به تفکیک استان... ۴۴
- نمودار ۳۷: مقایسه روند جمعیت دانشجویان کارشناسی به تفکیک نوع دانشگاه..... ۴۷
- نمودار ۳۸: مقایسه روند جمعیت دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک نوع دانشگاه..... ۴۸
- نمودار ۳۹: نسبت مراتب علمی مختلف رشته حقوق به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳..... ۵۳
- نمودار ۴۰: اعضای هیئت علمی به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹..... ۵۴
- نمودار ۴۱: نسبت دانشجویان رشته حقوق به اعضای هیئت علمی به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲.. ۵۵
- نمودار ۴۲: نسبت استاد و دانشیار به کل اعضای هیئت علمی به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳..... ۵۶

فهرست نقشه‌ها

عنوان	صفحه
نقشه ۱: فراوانی دانشجویان رشته حقوق دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲.....	۱۹
نقشه ۲: فراوانی دانشجویان رشته حقوق دانشگاه‌های آزاد اسلامی در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹.....	۲۵
نقشه ۳: فراوانی دانشجویان رشته حقوق واحدهای پیام نور در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲.....	۳۲
نقشه ۴: فراوانی دانشجویان رشته حقوق دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲.....	۴۵

خلاصه مدیریتی

در بازه زمانی ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۳، رشته حقوق در نظام آموزش عالی ایران با رشد چشمگیر کمی مؤسسات عرضه‌کننده این رشته مواجه بوده است. دانشگاه‌های آزاد اسلامی، دانشگاه‌های دولتی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از جمله دانشگاه پیام نور و برخی مؤسسات آموزش عالی غیردولتی، هر یک سهمی در این گسترش داشته‌اند. تنوع نهادی مراکز آموزشی حقوق، همراه با سیاست‌های متفاوت پذیرش و نحوه برگزاری دوره‌ها (روزانه، شبانه، پردیس، مجازی و فراگیر)، باعث شکل‌گیری الگوهای متنوعی در توزیع دانشجویان شده که می‌تواند مبنای مطالعه قرار گیرد.

افزون بر این، گستره گرایش‌های رشته حقوق در این دوره زمانی توسعه یافته و از چارچوب سنتی حقوق خصوصی، حقوق عمومی و حقوق جزا و جرم‌شناسی فراتر رفته و به حوزه‌های تخصصی‌تر چون حقوق بین‌الملل، حقوق اقتصادی و مالی، حقوق خانواده و همچنین شاخه‌های خاصی مانند حقوق ثبت و حقوق هنری گسترش یافته است. این تحول بیانگر گرایش تغییر نیازهای جامعه امروزی، بخش‌ها و دستگاه‌های اجرایی به نیروهای متخصص در بخش‌های خاص حقوقی و قضایی بوده و واکنش سمت عرضه به آن است.

بر این اساس، هدف مطالعه حاضر آن است که ضمن مروری بر روند و وضعیت موجود رشته حقوق در دانشگاه‌های کشور؛ که با مرور داده‌ها و شاخص‌های در دسترس انجام می‌شود، تصویری از سمت عرضه این آموزش‌ها را تهیه نموده و سپس با استخراج وضعیت سمت تقاضا در بازار کار مرتبط با این رشته، به تحلیل چگونگی شکاف بین عرضه و تقاضا و شناسایی ناموزونی‌های ساختاری سمت عرضه (که بر کمیت و کیفیت خروجی‌های نظام آموزشی اثرگذارند) پرداخته می‌شود تا درنهایت به الگوی تحلیلی برای ارزیابی تطبیقی رشته‌ها دست یابیم.

مقدمه

جمهوری اسلامی ایران در چهار دهه اخیر، نه تنها شاهد رشد و شکوفایی چشمگیر در نظام آموزش عالی و ظهور روندهای نوین در آن، از دو دهه پیش نیز با پدیده‌ای تحت عنوان گسترش ناموزون در این نظام مواجه بوده است. بخشی از این ناموزونی، ریشه در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های درون نظام آموزشی دارد و بخش دیگر آن نیز ناشی از تحولات بیرونی؛ به‌ویژه تحولات اقتصادی توأم با رشدی نوسانی و پایین، سرمایه‌گذاری بسیار پایین و در نتیجه کاهش ظرفیت‌های جدید اشتغال در کشور است. این دوگانگی سیاستی باعث شد که مسائل و چالش‌های آموزش عالی پررنگ‌تر گردد که از جمله آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- رشد کمی مؤسسات و رشته‌های تحصیلی بدون توجه به مقتضیات و ظرفیت‌های ملی و منطقه‌ای؛
- افزایش بی‌رویه تعداد دانشجویان در مراکز آموزش عالی؛
- کم‌توجهی به ابعاد کیفی توسعه آموزش عالی و مشارکت ناکافی دانشگاه‌های هر منطقه در حل مسائل منطقه‌ای؛
- آشکار شدن این مسائل و مشکلات به تفکر و اقدام در خصوص ساماندهی آموزش عالی با تأکید بر سیاست‌های آمایش سرزمین در کشور انجامید.

به عبارتی، مسئله اصلی را می‌توان چنین صورت‌بندی کرد که توزیع مکانی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی از یک‌سو و گستره رشته‌های تحصیلی از سوی دیگر، نه تنها با نیازهای مناطق و اقتضائات محیطی هماهنگ نبوده، بلکه این ناهماهنگی منجر به عدم انطباق ساختاری میان رشته‌های دانشگاهی و مقتضیات بازار کار، افزایش بیکاری دانش‌آموختگان دانشگاهی و رشد نامتوازن مراکز و مؤسسات آموزش عالی انجامیده است.

برای رویارویی با مسائل این حوزه در طول دهه اخیر، طراحی‌ها و اقدامات گوناگونی در سطوح مختلف انجام شده است: بخشی از این طراحی در حوزه محیط حقوقی و تنظیم اسناد سیاستی یا تصویب قوانین بالادستی صورت پذیرفته، بخش دیگر در چارچوب سیاست‌گذاری‌های کلان بخش آموزش عالی تدوین شده و بالاخره؛ قسمت عمده‌ای نیز در قالب گام‌هایی اجرایی برای نهادسازی یا اقدامات عملیاتی ذیل همان قوانین و سیاست‌ها به مرحله اجرا درآمده است. برای مثال، مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی برای آمایش آموزش عالی و اقدامات وزارتخانه‌های عتف و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی تاکنون.

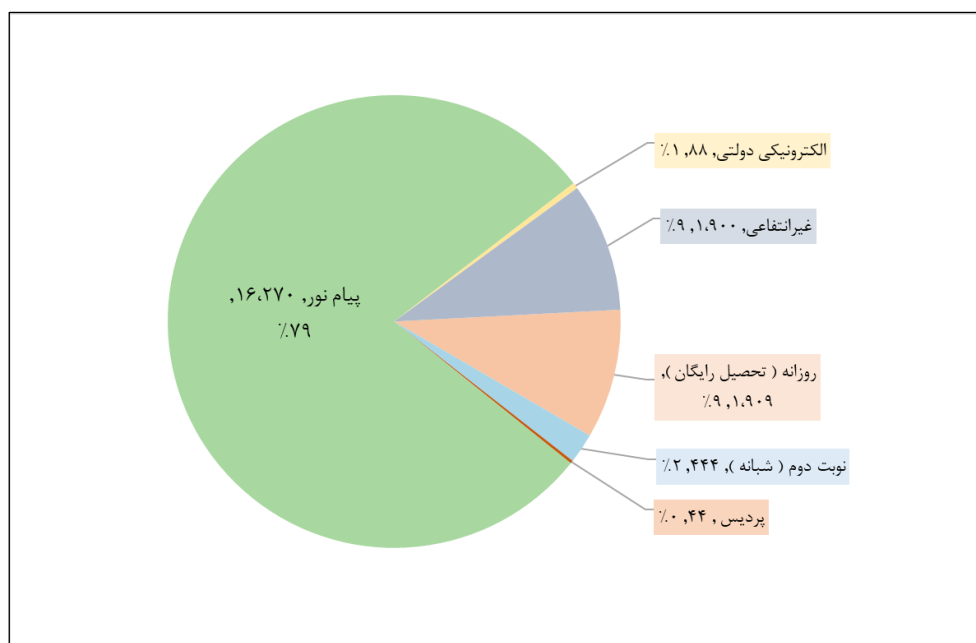
یا در سیاست‌های کلی علم و فناوری:

- بهینه‌سازی عملکرد و ساختار نظام آموزشی و تحقیقاتی کشور با تأکید بر توزیع عادلانه فرصت‌ها و امکانات تحصیل و تحقیق در آموزش عالی در سراسر کشور.
 - ایجاد تحول در ارتباط میان نظام آموزش عالی، تحقیقات و فناوری با سایر بخش‌ها با تأکید بر تنظیم رابطه متقابل تحصیل با اشتغال و متناسب‌سازی سطوح و رشته‌های تحصیلی با نقشه جامع علمی کشور و نیازهای تولید و اشتغال.
 - در سند ملی آمایش سرزمین مصوب سال ۱۳۹۹: اقتصاد متنوع درون‌زا و برون‌نگر ارزش‌آفرین مبتنی بر سرمایه انسانی، فناوری نوآورانه و تخصص‌ها و مزیت‌های منطقه‌ای.
 - اقدامات دو وزارتخانه در دهه اخیر در اجرای سیاست‌ها و مصوبه‌ها.
- با وجود این، هنوز از منظر سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان، این اقدامات وافی به مقصود نبوده‌اند. تکرار این سیاست‌ها و مکلف نمودن دو وزارت فوق‌الذکر و شوراهای گسترش آموزش عالی وابسته به آن‌ها در برنامه هفتم پیشرفت دلیلی بر این مدعا است.
- به منظور کاهش هزینه‌های تصمیم‌سازی، اقدام و اجرا برای پاسخگویی به سیاست‌های کلان و همزمان افزایش اثربخشی اقدامات و بهره‌وری کاربست منابع، مناسب آن است که مطالعات پایه به سمت واحدهای خرد و کوچک یا پایلوت هدایت شوند؛ به گونه‌ای که با مدل‌سازی دقیق رفتار این واحدها به توصیه‌های سیاستی و مدل‌های عملیاتی قابل تعمیم به جامعه بزرگ‌تر دست یافت.

۱- توصیف داده‌های کل دانشجویان رشته حقوق

۱-۱- ظرفیت پذیرش کارشناسی به تفکیک دوره تحصیل در سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۵

مطابق داده‌های نمودار ۱، بخش غالب ظرفیت پذیرش کارشناسی با تعداد ۱۶,۲۷۰ نفر معادل ۷۹ درصد از کل ظرفیت، به شیوه آموزش نیمه‌حضورى پیام نور اختصاص دارد. در رتبه بعد، پذیرش روزانه (تحصیل رایگان) قرار دارد که با ۱,۹۰۹ نفر (۹ درصد) سهم نسبتاً قابل توجهی از ظرفیت را به خود اختصاص داده‌اند. این میزان نشان می‌دهد که اگرچه این بخش در مقایسه با پیام نور فاصله زیادی دارد؛ اما همچنان یکی از مسیرهای مهم پذیرش در مقطع کارشناسی محسوب می‌شود.

نمودار ۱: ظرفیت پذیرش کارشناسی به تفکیک دوره تحصیل در سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۵

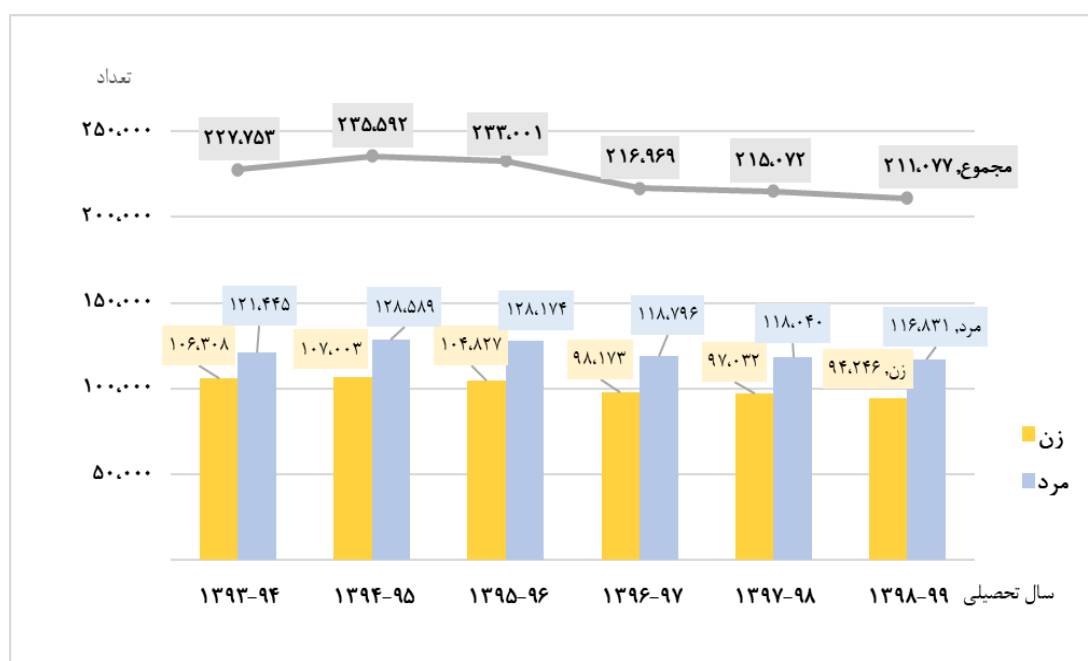
دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی نیز با ۱,۹۰۰ نفر و سهمی معادل ۹ درصد، تقریباً هم‌سطح دوره‌های روزانه قرار دارند. در مقابل، نوبت دوم (شبانه) با ۴۴۴ نفر (۲ درصد) و پردیس‌های خودگردان با تنها ۴۴ نفر (کمتر از ۱ درصد)، کمترین سهم را در ساختار پذیرش کارشناسی به خود اختصاص داده‌اند.

۱-۲- مجموع کل دانشجویان رشته حقوق به تفکیک جنسیت در سال‌های تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۸

نمودار ۲، روند تغییرات تعداد دانشجویان زن و مرد را در سال‌های تحصیلی ۱۳۹۳-۹۴ تا ۱۳۹۸-۹۹ نشان می‌دهد. از سال تحصیلی ۱۳۹۴-۹۵ تا ۱۳۹۸-۹۹ همان‌گونه که در نمودار ۲ مشاهده می‌شود، تعداد کل دانشجویان رشته حقوق با روندی کاهشی ملایم از ۲۳۵,۵۹۲ نفر به ۲۱۱,۰۷۷ نفر تنزل یافته است. از نظر ترکیب جنسیتی، در تمامی سال‌های مورد بررسی، تعداد دانشجویان مرد بیش از دانشجویان زن بوده و مردان

همواره سهم غالب جمعیت دانشجویی رشته حقوق را به خود اختصاص داده‌اند. با این حال، سهم دانشجویان زن نیز قابل توجه بوده و در طول دوره مورد بررسی، تغییرات آن تقریباً هم‌راستا با نوسانات جمعیت دانشجویان مرد قرار داشته است، به گونه‌ای که به طور متوسط ترکیب جنسیتی حدود ۵۵ درصد مرد و ۴۵ درصد زن را نشان می‌دهد.

بررسی روند زمانی داده‌ها نشان می‌دهد که کاهش تعداد کل دانشجویان در سال‌های پایانی دوره، به صورت هم‌زمان در هر دو گروه جنسیتی رخ داده است؛ از این رو، این کاهش را نمی‌توان به یکی از دو گروه اختصاص داد. این موضوع بیانگر تأثیر عوامل ساختاری و سیاست‌های کلان آموزش عالی بر کل جمعیت دانشجویی دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری است.

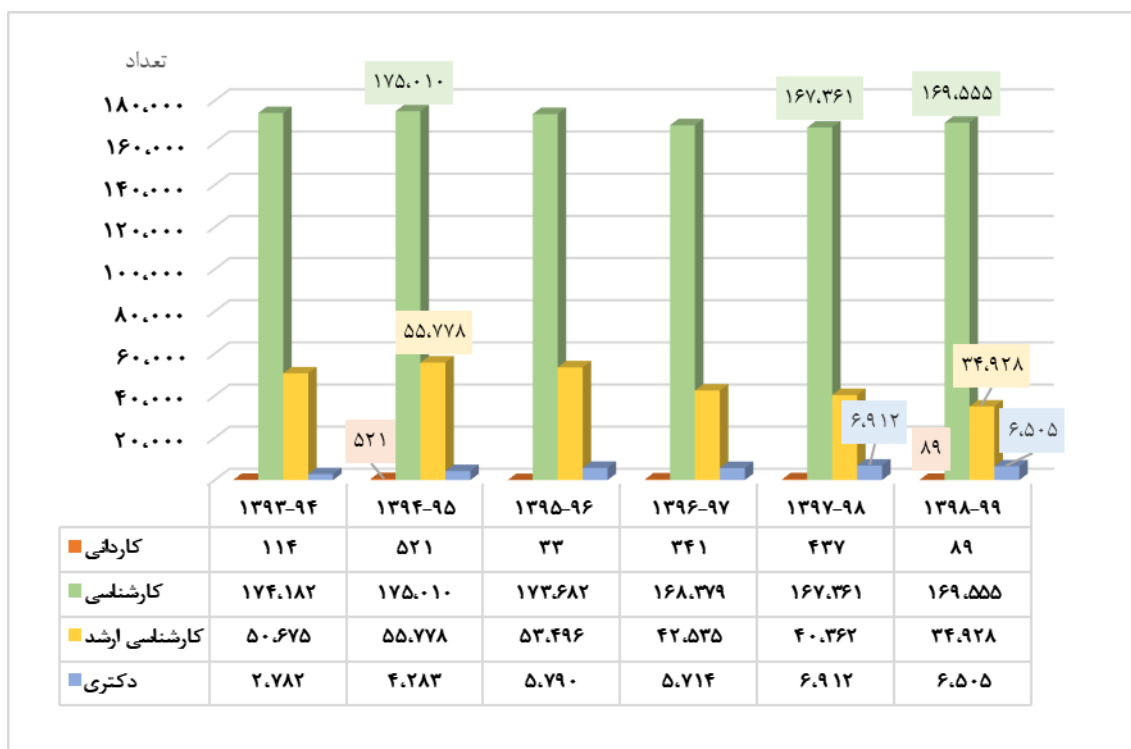
نمودار ۲: تعداد کل دانشجویان رشته حقوق به تفکیک جنسیت

۳-۱- تعداد دانشجویان رشته حقوق به تفکیک مقطع تحصیلی در سال‌های تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۳

بررسی داده‌های مربوط به جمع دانشجویان رشته حقوق به تفکیک مقطع تحصیلی (سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۸)، بیانگر آن است که تعداد دانشجویان مقطع کارشناسی، بیشترین سهم از مجموع دانشجویان حقوق را داشته و در این بازه با روندی کاهشی ملایم از سال تحصیلی ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ همراه بوده است (نمودار ۳). در مقطع کارشناسی ارشد نیز، روند تغییرات عمدتاً کاهشی و بدون نوسانات شدید ادامه یافته است.

در مقاطع دکتری و کاردانی، تعداد دانشجویان رشته حقوق در سطحی پایین‌تر از مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد قرار داشته و تغییرات آن‌ها طی سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۸ با نوسانات جزئی همراه بوده است.

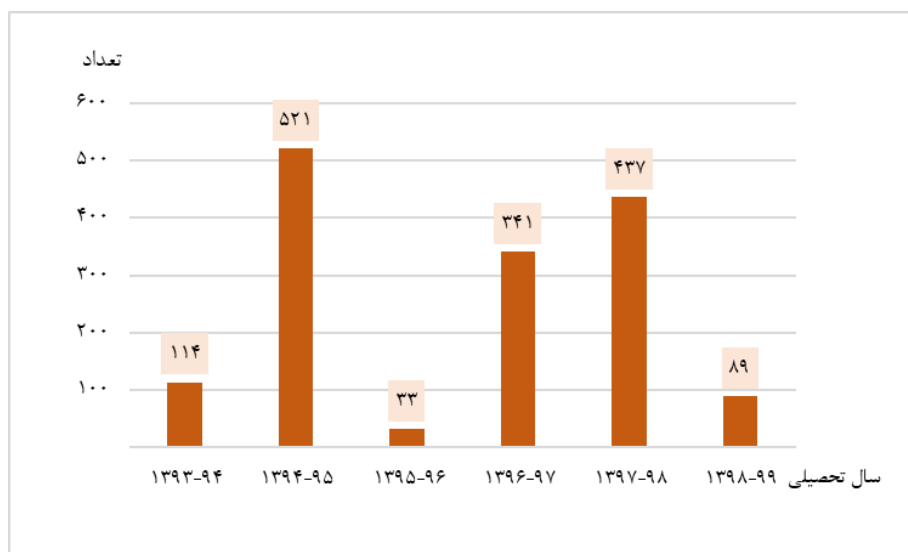
در مجموع، نمودار بیانگر آن است که طی دوره شش ساله مورد بررسی، اگرچه ساختار توزیع دانشجویان بر حسب مقاطع تحصیلی کمابیش حفظ شده است؛ اما کاهش تدریجی جمعیت دانشجویان رشته حقوق قابل مشاهده می‌باشد.

نمودار ۳: تعداد دانشجویان رشته حقوق به تفکیک مقطع تحصیلی در سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۹۸

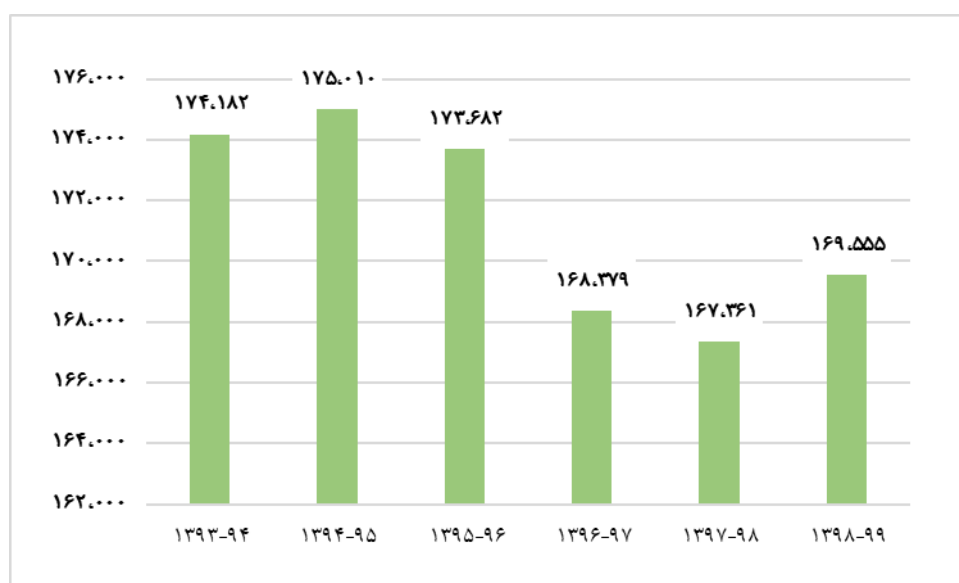
۴-۱- تعداد کل دانشجویان کاردانی و کارشناسی رشته حقوق در سال‌های تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۸

در مقطع کاردانی، تعداد دانشجویان رشته حقوق در طول دوره مورد بررسی با نوسانات قابل توجه همراه بوده و تغییرات آن فاقد یک روند افزایشی یا کاهشی پایدار است (نمودار ۴). افزایش و کاهش‌های متناوب در سال‌های مختلف نشان می‌دهد که جمع دانشجویان این مقطع از ثبات برخوردار نبوده و بیشتر تحت تأثیر تغییرات مقطعی در ظرفیت‌گذاری، سیاست‌های پذیرش یا میزان تقاضا قرار داشته است.

نمودار ۴: تعداد کل دانشجویان کاردانی رشته حقوق در سال‌های تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۸

در مقابل، داده‌های مربوط به مقطع کارشناسی نشان می‌دهد که تعداد کل دانشجویان رشته حقوق در بازه زمانی ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷، با روندی کاهشی مواجه بوده است. اگرچه شدت این کاهش در همه سال‌ها یکسان نبوده، اما جهت کلی تغییرات حاکی از کاهش تدریجی جمع دانشجویان کارشناسی حقوق در سال‌های پایانی دوره است (نمودار ۵).

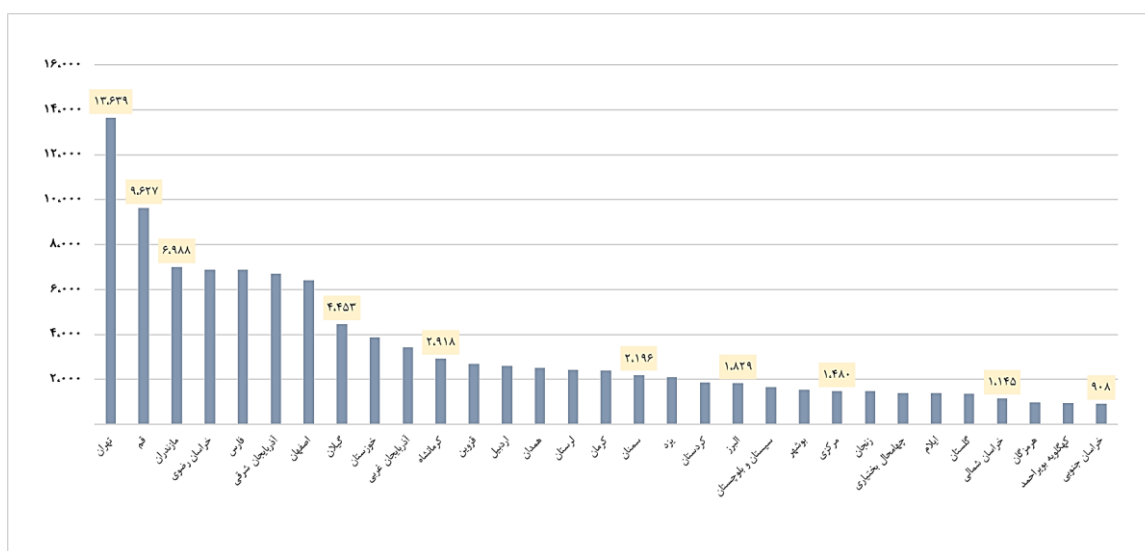

نمودار ۵: تعداد کل دانشجویان کارشناسی رشته حقوق در سال‌های تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۸

۵-۱- کل دانشجویان حقوق به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲

نمودار ۶، توزیع مجموع دانشجویان رشته حقوق در تمام مقاطع تحصیلی کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در چهار نوع دانشگاه (وزارت علوم، پیام نور، غیردولتی- غیرانتفاعی و دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی) را به تفکیک استان‌ها نشان می‌دهد. تحلیل این داده‌ها بیانگر تمرکز جغرافیایی و تفاوت‌های نهادی در جذب دانشجو در رشته حقوق است.

استان تهران با بیشترین تعداد دانشجو (۱۳,۶۳۹ نفر) در صدر قرار دارد که با توجه به تراکم جمعیتی، تعدد مراکز آموزشی و حضور دانشگاه‌های بزرگ دولتی و خصوصی، کاملاً قابل انتظار است. استان قم (۹,۶۲۷ نفر) رتبه دوم را دارد و دلیل اصلی آن، پذیرش گسترده دانشجویان در مراکز غیردولتی- غیرانتفاعی، به‌ویژه دانشگاه ادیان و مذاهب می‌باشد که در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ به‌تنهایی ۵,۱۸۱ دانشجوی کارشناسی ارشد و دکتری جذب کرده است.

نمودار ۶: کل دانشجویان رشته حقوق به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲

استان مازندران (۶,۹۸۸ نفر) رتبه سوم را دارد و دلیل آن، فعالیت گسترده مراکز پیام نور و غیرانتفاعی در این استان می‌باشد که به‌ویژه در مقطع کارشناسی، سهم قابل توجهی در جذب دانشجو دارند. ساختار آموزشی گسترده و پراکندگی جغرافیایی مؤسسات در مازندران نیز به این حجم کمک کرده است.

استان‌هایی با تعداد دانشجوی متوسط یا پایین‌تر مانند کرمان، کردستان، زنجان، یزد، بوشهر، لرستان و همدان با جمعیت دانشجویی بین ۹۰۰ تا ۴,۵۰۰ نفر در رتبه‌های میانی قرار دارند. در برخی از این استان‌ها، محدودیت

در تعداد مراکز آموزشی، تمرکز کمتر بر رشته حقوق یا جمعیت کمتر می‌تواند عامل کاهش تعداد دانشجویان باشد.

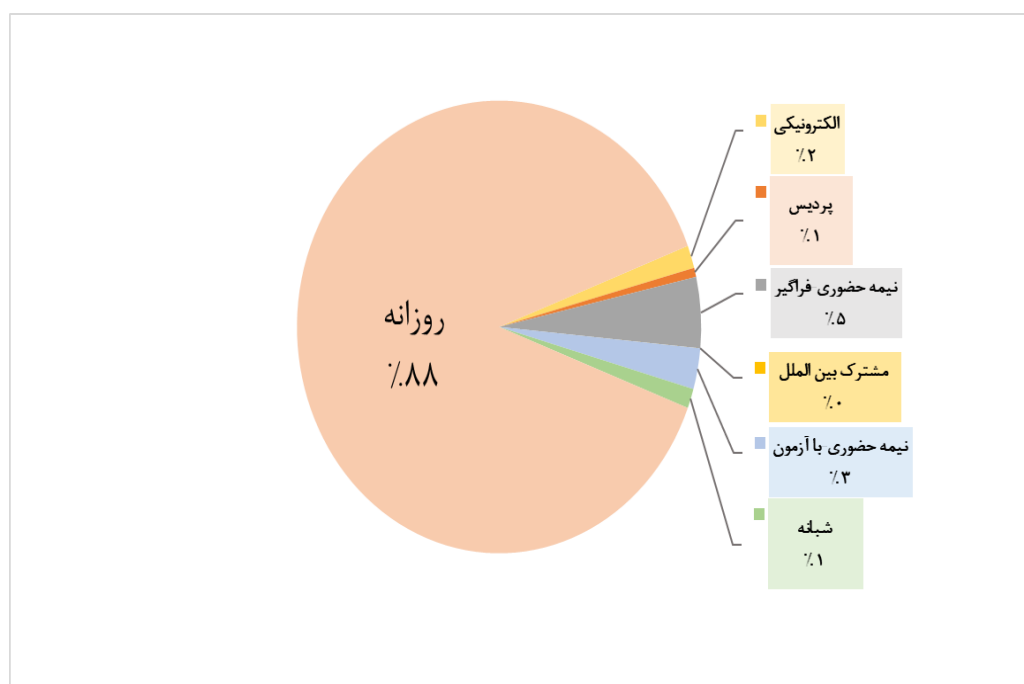
تعداد دانشجویان رشته حقوق در استان‌هایی مانند خراسان جنوبی، ایلام، کهگیلویه و بویراحمد، زنجان، گلستان، مرکزی و چهارمحال و بختیاری بسیار پایین‌تر از میانگین کشوری می‌باشد که این امر می‌تواند ناشی از عواملی چون کمبود مراکز تخصصی آموزش حقوق، تمرکز کمتر سیاست‌های آموزشی بر این رشته در آن مناطق یا اولویت‌های آموزشی متفاوت در سطح منطقه‌ای است.

به طور کلی، توزیع دانشجویان حقوق در کشور نامتوازن است و به شدت تحت تأثیر تمرکز نهادی و مأموریت‌های خاص برخی استان‌ها قرار دارد، به گونه‌ای که استان‌های مانند تهران، قم و مازندران به دلیل حضور مؤسسات بزرگ و فعال در حوزه حقوق، بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند، در حالی که بسیاری از استان‌ها با ظرفیت محدود، سهم اندکی در آموزش حقوق دارند. این الگو، نشان‌دهنده ضرورت بازنگری در سیاست‌های منطقه‌ای آموزش حقوق و تقویت زیرساخت‌های علمی در استان‌های کمتر برخوردار است.

۱-۶- کل دانشجویان به تفکیک نوع تحصیل در سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۹۸

نمودار ۷، سهم کل دانشجویان به تفکیک نوع تحصیل در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۸ را نشان می‌دهد. بر اساس آن، دوره روزانه با سهم بسیار غالب حدود ۸۸ درصد بیشترین سهم جمعیت دانشجویی را به خود اختصاص داده و نشان می‌دهد آموزش حضوری روزانه همچنان بیشترین سهم تحصیل در این بازه زمانی بوده است.

در مقابل، سایر شیوه‌های تحصیل سهمی محدود در ساختار پذیرش دانشجویان رشته حقوق دارند؛ به طوری که دوره‌های نیمه حضوری فراگیر حدود ۵ درصد، نیمه حضوری با آزمون حدود ۳ درصد و سهم دوره‌های پردیس، الکترونیکی، مشترک بین‌الملل و شبانه هرکدام در حدود ۱ تا ۲ درصد یا حتی کمتر از کل جمعیت دانشجویی را به خود اختصاص داده‌اند. به طور کلی، نمودار مذکور نشان‌دهنده تمرکز شدید نظام آموزش عالی کشور بر دوره‌های روزانه و نقش کمتر سایر شیوه‌های تحصیل در این بازه زمانی است.

نمودار ۷: کل دانشجویان به تفکیک نوع تحصیل در سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۹۸

- در سال‌های مورد بررسی، نوع تحصیل روزانه بالاترین فراوانی را در میان دانشجویان دکتری داشته است. حتی در سال‌هایی با دانشجوی کمتر مانند سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲، سهم روزانه همچنان بیش از سایر شیوه‌های باقی‌مانده است.
- در مقطع دکتری حقوق، تحصیل در قالب‌های شبانه، پردیس، مجازی و فراگیر سهم بسیار محدود و پراکنده‌ای دارد. این سهم‌ها در برخی سال‌ها حتی به حداقل یا صفر رسیده‌اند. به نظر می‌رسد سیاست‌گذاری دکتری حقوق در ایران بر حفظ کیفیت از طریق تمرکز بر دوره‌های روزانه است. با وجود این، پذیرش در این دوره‌ها از کیفیت اعضای هیئت علمی موجود تبعیت ننموده است.
- در مقطع دانشجویان کارشناسی ارشد رشته حقوق همانند الگوی مقطع دکتری، دوره‌های روزانه همچنان سهم غالب و اکثریت جمعیت دانشجویی را به خود اختصاص داده‌اند.
- در دوره ۹۶-۱۳۹۳ دانشگاه‌ها عمدتاً ترجیح داده‌اند پذیرش دانشجوی کارشناسی ارشد را در قالب روزانه انجام دهند. برخلاف مقطع دکتری که سایر شیوه‌های تحصیل سهم نزدیک به صفر داشته‌اند، در اینجا دوره‌های شبانه و پردیس سهم اندکی اما پایدار دارند که می‌تواند ناشی از انعطاف بیشتر در پذیرش دانشجوی کارشناسی ارشد و تقاضای بالاتر داوطلبان شاغل یا با شرایط خاص باشد.

۷-۱- دانشجویان کارشناسی ارشد به تفکیک گرایش

توزیع دانشجویان کارشناسی ارشد حقوق در میان گرایش‌های مختلف به شدت نامتوازن است. سهم بالای دو گرایش حقوق خصوصی با ۱۲۶،۸۴۰ دانشجو و حقوق جزا و جرم‌شناسی با ۱۰۲،۴۲۳ دانشجو، بیش از ۶۹ درصد کل جمعیت را شامل می‌شود. این تمرکز چشمگیر می‌تواند هم ناشی از تقاضای اجتماعی و ظرفیت بالای پذیرش دانشگاه‌ها و هم نتیجه گرایش طبیعی داوطلبان به حوزه‌های شناخته‌شده‌تر و بازار کار سنتی رشته حقوق باشد.

حقوق بین‌الملل و حقوق عمومی با جمعیت‌هایی نزدیک به ۳۲،۰۰۰ و ۳۱،۰۰۰ نفر در جایگاه‌های بعدی گرایش‌های پرتقاضا قرار گرفته‌اند که این امر نشان از اقبال قابل توجه دانشجویان به حوزه‌های مرتبط با حاکمیت، روابط بین‌الملل و ساختارهای دولتی دارد.

در گروه گرایش‌های میان جمعیت، رشته‌هایی همچون حقوق تجارت بین‌الملل با ۹،۹۶۲ نفر، حقوق ثبت اسناد و املاک با ۷،۶۴۰ نفر و حقوق به صورت عمومی با ۱۶،۴۷۵ نفر قرار می‌گیرند. این گروه معمولاً منعکس‌کننده نیازهای تخصصی- کاربردی جامعه در حوزه‌هایی مانند ثبت مالکیت، تجارت فرامرزی و کاربردهای عمومی‌تر قانون است. تعداد دانشجویان در این حوزه‌ها بیانگر آن است که در مقایسه با گرایش‌های پرتجمع، ظرفیت جذب و فرصت‌های شغلی متعادل‌تری در آنها وجود دارد و احتمال اشباع زودهنگام بازار کار در این شاخص‌ها کمتر به نظر می‌رسد.

در سوی دیگر طیف، گرایش‌های تخصصی و کم‌جمعیت مانند حقوق کیفری اطفال و نوجوانان (۹۴۲ نفر)، دادرسی اداری (۹۲۹ نفر)، حقوق هوایی (۵۶ نفر) و حقوق هنری و ادبی (۲۶ نفر) قرار دارند. اگرچه این گرایش‌ها سهم اندکی از بازار تحصیل در رشته حقوق به خود اختصاص داده‌اند؛ اما به دلیل ماهیت تخصصی خود می‌توانند مزیت رقابتی بالاتری برای فارغ‌التحصیلان ایجاد کنند. با توجه به شکل‌گیری گرایش‌های نوظهوری مانند حقوق تجارت الکترونیکی یا حقوق نفت و گاز، انتظار می‌رود در سال‌های آینده ترکیب جمعیتی گرایش‌های کارشناسی ارشد حقوق، به تدریج به سمت حوزه‌های نوین و هماهنگ با تحولات اقتصادی و فناوری تغییر جهت دهد.

۸-۱- دانشجویان دکتری به تفکیک گرایش

توزیع دانشجویان دکتری حقوق نیز مانند مقطع کارشناسی ارشد، از تمرکز معناداری بر چند گرایش خاص حکایت دارد؛ به گونه‌ای که گرایش حقوق خصوصی با ۱۴،۴۹۶ دانشجو در صدر قرار گرفته و جمعیت آن تقریباً دو برابر گرایش دوم، یعنی حقوق عمومی با ۶،۸۱۷ دانشجو است.

گرایش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی با ۶,۳۱۷ نفر و حقوق کیفری و جرم‌شناسی با ۶,۱۷۹ نفر در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند که این نزدیکی آماری می‌تواند ناشی از همپوشانی مفهومی و عملی گسترده این دو شاخه باشد.

گرایش‌های حقوق بین‌الملل عمومی با ۴,۷۹۴ نفر و حقوق بین‌الملل با ۱,۴۰۶ نفر نیز نشان‌دهنده سهم قابل توجهی از حوزه‌های مرتبط با روابط بین‌المللی و حاکمیت را به خود اختصاص داده‌اند که در مقطع دکتری مستلزم مهارت‌های پژوهشی پیشرفته و تخصصی عمیق‌تری هستند.

طیف میانی گرایش‌ها شامل حوزه‌هایی مانند حقوق نفت و گاز (۷۸۹ نفر)، حقوق به صورت عمومی (۳۰۲ نفر) و حقوق تجارت و سرمایه‌گذاری بین‌المللی (۲۷۶ نفر) است. این گرایش‌ها غالباً در پیوند مستقیم با نیازهای اقتصادی، سرمایه‌گذاری و انرژی کشور قرار دارند. این الگو می‌تواند نشانه‌ای از اولویت‌دهی دانشگاه‌ها به گرایش‌های استراتژیک باشد، به‌خصوص در حوزه‌هایی مانند نفت و گاز که از مزیت نسبی کشور محسوب می‌شوند.

در انتهای توزیع، گرایش‌های بسیار خاص و کم‌جمعیت قرار دارند؛ از جمله حقوق خانواده با ۴۲ نفر، علوم قضایی با ۱۳ نفر، حقوق تجارت بین‌الملل با ۹ نفر و حقوق جزای اسلامی با تنها ۴ دانشجو. اگرچه این حوزه‌ها از لحاظ تعداد دانشجو در اقلیت هستند؛ اما به دلیل نیازهای پژوهشی-کاربردی خاص خود می‌توانند کانون تولید دانش تخصصی و سیاست‌گذاری‌های حقوقی نوآورانه باشند.

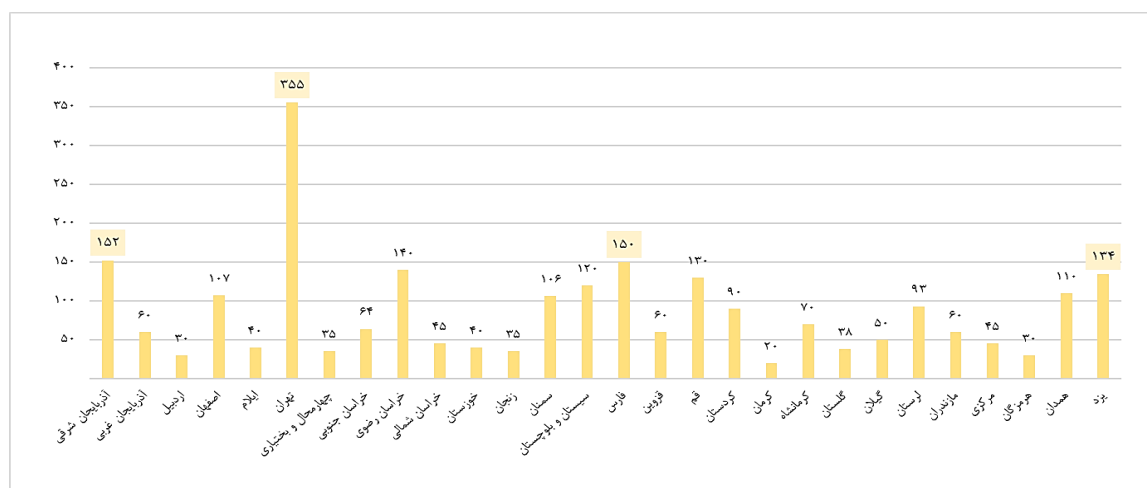
برخلاف مقطع کارشناسی ارشد، تنوع گرایش‌ها در مقطع دکتری کمتر اما با عمق بالاتر و تمرکز پژوهشی بیشتر برخوردارند؛ این ویژگی می‌تواند فرصت‌های شغلی متفاوتی برای فارغ‌التحصیلان این مقطع در بازار کار و عرصه‌های علمی فراهم آورد.

۲- توصیف داده‌های پذیرش رشته حقوق در دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و

فناوری

۲-۱- پذیرش رشته حقوق در مقطع کارشناسی در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۵

در میان دانشگاه‌های تابعه وزارت علوم و تحقیقات و فناوری، دانشگاه‌های استان تهران با ظرفیت پذیرشی در حدود ۳۵۵ نفر، بیشترین سهم را به خود اختصاص داده و فاصله محسوس و معناداری با سایر دانشگاه‌های کشور ایجاد کرده‌اند. پس از آن، دانشگاه‌های استان آذربایجان شرقی (حدود ۱۵۲ نفر) و استان فارس (۱۵۰ نفر) در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند (نمودار ۸).

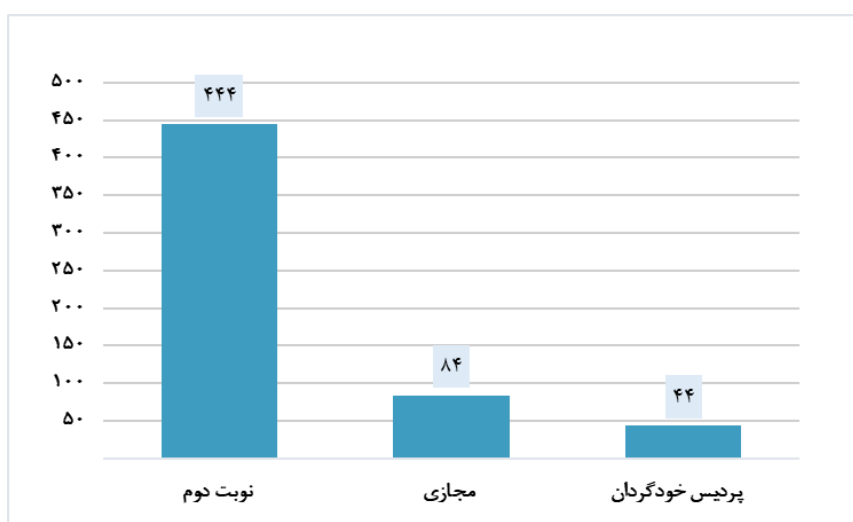

نمودار ۸: پذیرش رشته حقوق در مقطع کارشناسی در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۵

در سطح میانی، استان‌هایی مانند اصفهان (۱۰۷ نفر)، سمنان (۱۰۶ نفر) و همدان (۱۱۰ نفر) از ظرفیت‌های پذیرش نسبتاً متعادلی برخوردارند و نقش مهمی در تأمین تقاضای منطقه‌ای ایفا می‌کنند. در مقابل، بسیاری از دانشگاه‌های دیگر دارای ظرفیت‌های پذیرش محدودتری هستند؛ به‌طوری‌که در برخی موارد تعداد پذیرفته‌شدگان به کمتر از ۵۰ نفر می‌رسد. برای نمونه، دانشگاه‌های استان کرمان (۲۰ نفر)، اردبیل (۳۰ نفر)، هرمزگان (۳۰ نفر) پایین‌ترین ظرفیت پذیرش را به خود اختصاص داده‌اند که حاکی از نقش تکمیلی آنها در کنار قطب‌های بزرگ‌تر دانشگاهی است.

۲-۲- ظرفیت پذیرش دوره‌های با شهریه دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (به جز پیام نور و غیرانتفاعی) سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۵

بررسی توزیع ظرفیت پذیرش در دوره‌های شهریه‌محور دانشگاه‌های زیر نظر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (به جز مؤسسات غیرانتفاعی و پیام نور) نشان می‌دهد بیشترین سهم به نوبت دوم تعلق دارد که بیانگر راهبرد اصلی این مراکز در جذب دانشجو از طریق این مقطع می‌باشد (نمودار ۹). پس از آن، دوره مجازی سهم متوسطی داشته و در مقابل، پردیس خودگردان با سهمی کمتر از ۱۰ درصد، جایگاه محدودتری را به خود اختصاص داده است. این توزیع بیانگر اولویت‌بندی پذیرش بر اساس مدل‌های مالی و تقاضای داوطلبان می‌باشد.

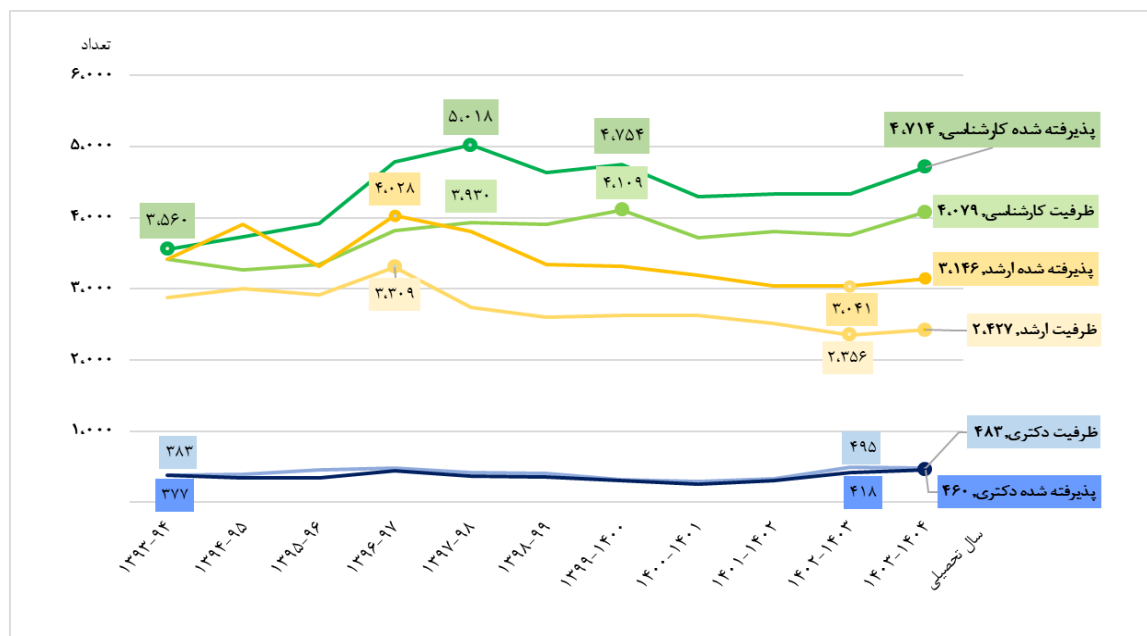
نمودار ۹: ظرفیت پذیرش دوره‌های با شهریه دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (به جز پیام نور و غیرانتفاعی) سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۵

۳-۲- ظرفیت و پذیرش رشته حقوق در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری سال‌های ۱۴۰۳-۱۳۹۳

بررسی داده‌های مربوط به ظرفیت پذیرش و آمار پذیرش رشته حقوق در دانشگاه‌های مشمول وزارت علوم و تحقیقات و فناوری بیانگر سهم بیشتر ظرفیت و پذیرش در مقطع کارشناسی می‌باشد. در بازه زمانی مورد مطالعه، تعداد پذیرفته‌شدگان مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد غالباً از ظرفیت مصوب فراتر رفته است. روند زمانی مقطع کارشناسی ارشد، نشان‌دهنده افت تدریجی تعداد پذیرفته‌شدگان در سال‌های میانی و سپس افزایش ملایم در سال انتهایی است (نمودار ۱۰).

در مقطع دکتری، هم ظرفیت و هم تعداد پذیرفته‌شدگان در سطحی به مراتب محدودتر از مقاطع پایین‌تر قرار داشته و فاصله میان این دو شاخص (ظرفیت و پذیرش) در مقایسه با سایر مقاطع کمترین میزان را به خود

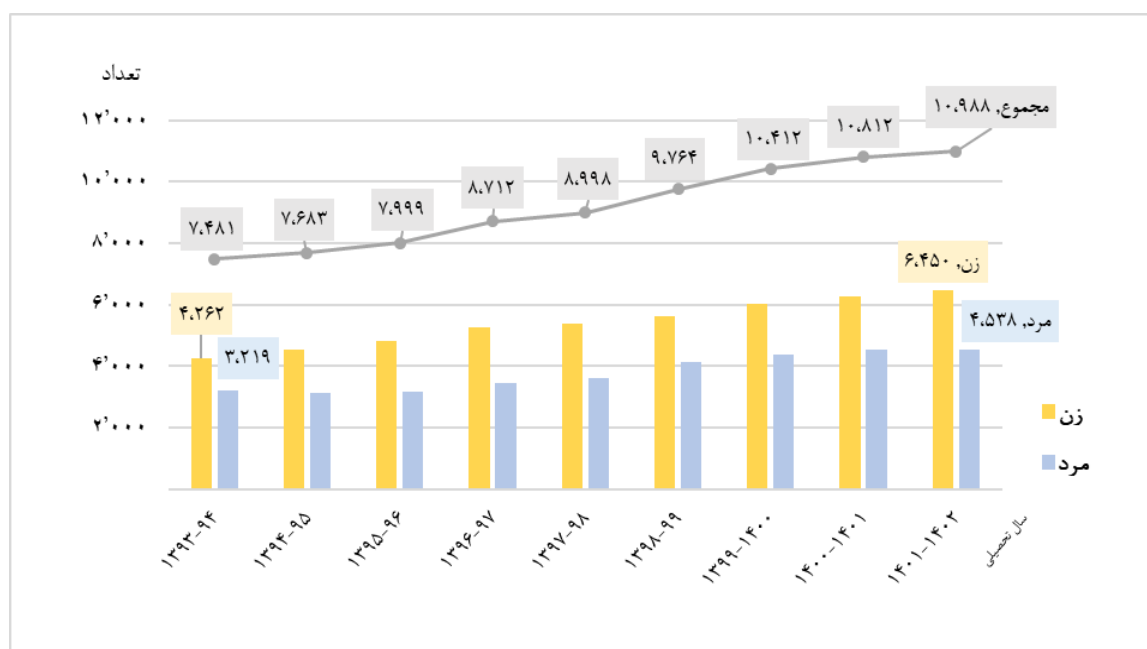
اختصاص داده است. بررسی روند زمانی حاکی از نوسانات اندک و محدود در بازه سال‌های مورد مطالعه است. به طور کلی، الگوی پذیرش از ثبات نسبی برخوردار بوده که مبین سیاست‌های جذب دانشجو در این سطح تحصیلی می‌باشد.

نمودار ۱۰: تعداد ظرفیت و پذیرفته شده رشته‌های حقوق دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به تفکیک مقاطع تحصیلی در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۳

۴-۲- دانشجویان کارشناسی رشته حقوق به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۱

بررسی سری زمانی تعداد دانشجویان کارشناسی حقوق طی سال‌های تحصیلی ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۱، روندی کاملاً صعودی داشته و از حدود ۷۰۰۰ نفر در سال‌های ابتدایی به بیش از ۱۰۰۰۰ نفر در سال‌های پایانی رسیده است. از منظر ترکیب جنسیتی، در تمامی سال‌های مورد بررسی، سهم دانشجویان زن پیوسته از مردان بیشتر بوده و شکاف جنسیتی به نفع زنان تثبیت شده است (نمودار ۱۱). روند زمانی افزایش جمعیت دانشجویی در هر دو گروه جنسیتی مشهود می‌باشد. با این حال، شیب رشد در میان دانشجویان زن به مراتب بارزتر بوده که این امر موجب تثبیت و تقویت سهم غالب زنان در مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های تابعه وزارت علوم شده است.

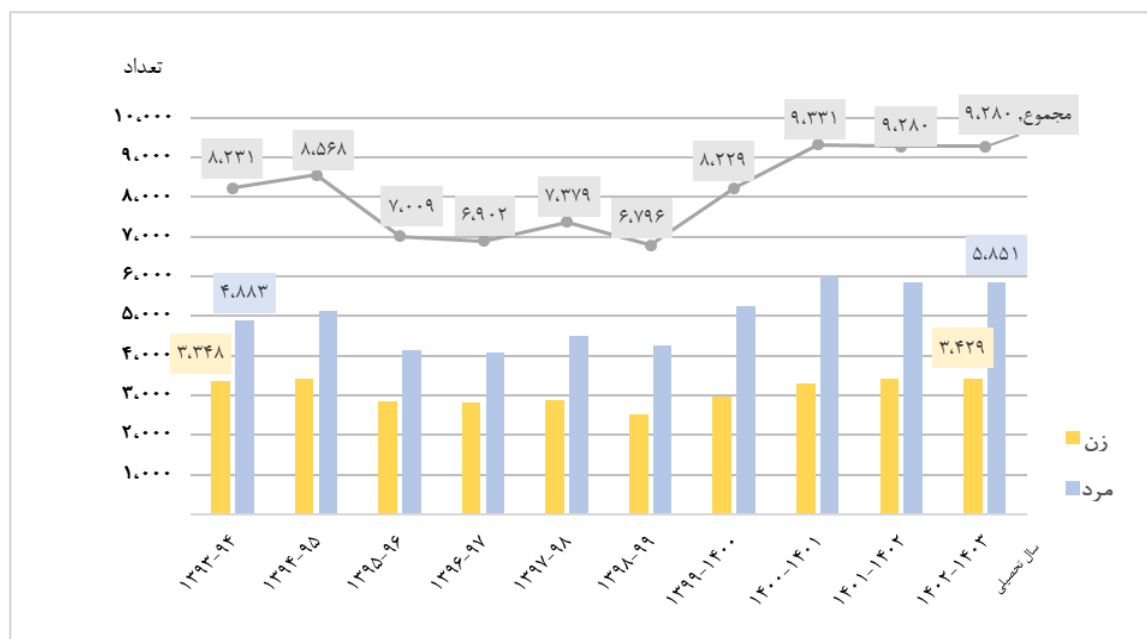

نمودار ۱۱: تعداد دانشجویان کارشناسی رشته حقوق به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۱

۵-۲- دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

داده‌های مربوط به جمعیت دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های وزارت علوم در فاصله زمانی سال‌های ۱۳۹۳-۱۴۰۲، نشان‌دهنده نوسانی معنادار است. این روند ابتدا با شیب نزولی همراه بوده و در سال‌های میانی به پایین‌ترین سطح خود می‌رسد؛ سپس از سال ۱۳۹۸ به بعد، مسیر افزایشی به خود گرفته و تا سال ۱۴۰۲ تداوم یافته است (نمودار ۱۲).

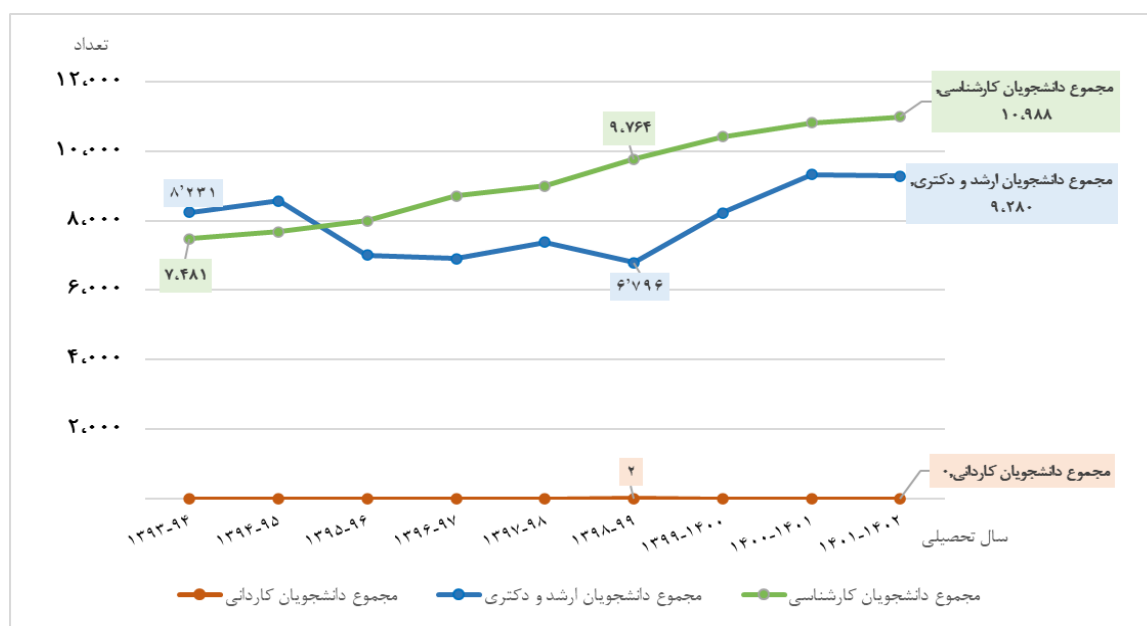
بررسی ترکیب جنسیتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های تابعه وزارت علوم طی بازه مورد مطالعه حاکی از آن است که در اغلب سال‌ها، تعداد دانشجویان مرد در هر دو مقطع کارشناسی ارشد و دکتری بیش از دانشجویان زن بوده است. این برتری نسبی مردان در تقابل آشکار با الگوی مشاهده شده در مقطع کارشناسی قرار دارد؛ جایی که سهم زنان پیوسته از مردان بیشتر بوده است؛ اما با ورود به مقاطع تحصیلات تکمیلی، ترکیب جنسیتی تغییر کرده و مردان به گروه غالب تبدیل شده‌اند. این تفاوت می‌تواند بازتاب‌دهنده عوامل مختلفی از جمله تفاوت در ادامه مسیر تحصیلی، ورود به بازار کار یا شرایط پذیرش در مقاطع بالاتر باشد.

نمودار ۱۲: تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های وزارت علوم

۲-۶- سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری (PhD) رشته حقوق در دانشگاه‌های وزارت علوم

ساختار توزیع دانشجویان در دانشگاه‌های تابعه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری برخلاف الگوی غالب در بسیاری از دانشگاه‌ها که عمدتاً بر مقطع کارشناسی متمرکز هستند، از توزیع متعادل‌تری برخوردارند؛ اگرچه مجموع دانشجویان مقطع کارشناسی همچنان بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است؛ اما فاصله آن با مجموع دانشجویان تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دکتری) نسبتاً محدود بوده و در برخی سال‌ها روند دو گروه به یکدیگر نزدیک شده‌اند (نمودار ۱۳). این موضوع نشان می‌دهد که تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های تابعه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری جایگاه حائز اهمیتی داشته و صرفاً به‌عنوان مقطع مکمل تلقی نمی‌شود. روند زمانی نیز بیانگر رشد ملایم دانشجویان کارشناسی بوده و برای تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی، روند کاهشی در سال‌های میانی و سپس مسیر صعودی تا پایان دوره را طی کرده است.

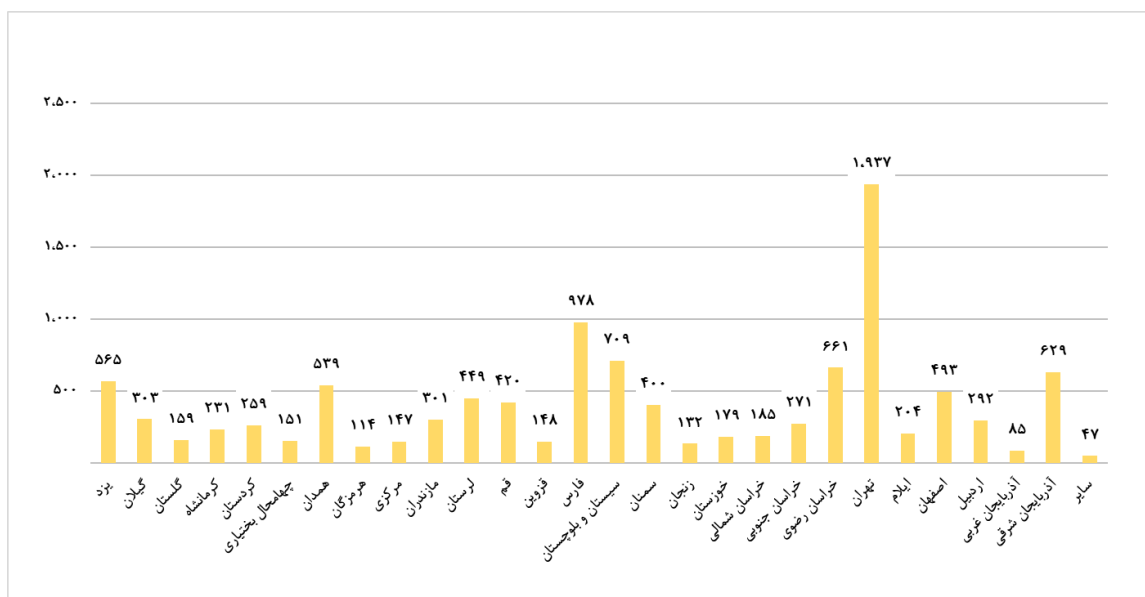

نمودار ۱۳: سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری رشته حقوق در دانشگاه‌های وزارت علوم

۷-۲- دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲

توزیع دانشجویان کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های تابعه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سال تحصیلی ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۲، گویای تمرکز چشمگیر جمعیت دانشجویی در استان‌های مشخص و پراکندگی نسبی در سایر نقاط کشور است. بر اساس داده‌های نمودار ۱۴، استان تهران با ۱,۹۳۷ دانشجو در صدر قرار دارد و بیشترین سهم را از جمعیت دانشجویان حقوق به خود اختصاص داده است. این تمرکز می‌تواند ناشی از وجود دانشگاه‌های معتبر، جمعیت بالا و متقاضی بیشتر برای تحصیل در رشته حقوق در پایتخت باشد.

پس از استان تهران، استان فارس با ۹۷۸ دانشجو و استان سیستان و بلوچستان با ۷۰۹ دانشجو در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند. این استان‌ها نیز دارای مراکز دانشگاهی مهم با پذیرش بالای دانشجو در مقطع کارشناسی هستند. به عنوان نمونه، دانشگاه زابل در استان سیستان و بلوچستان در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ پذیرش ۶۶۱ دانشجو در مقطع کارشناسی رشته حقوق داشته است.

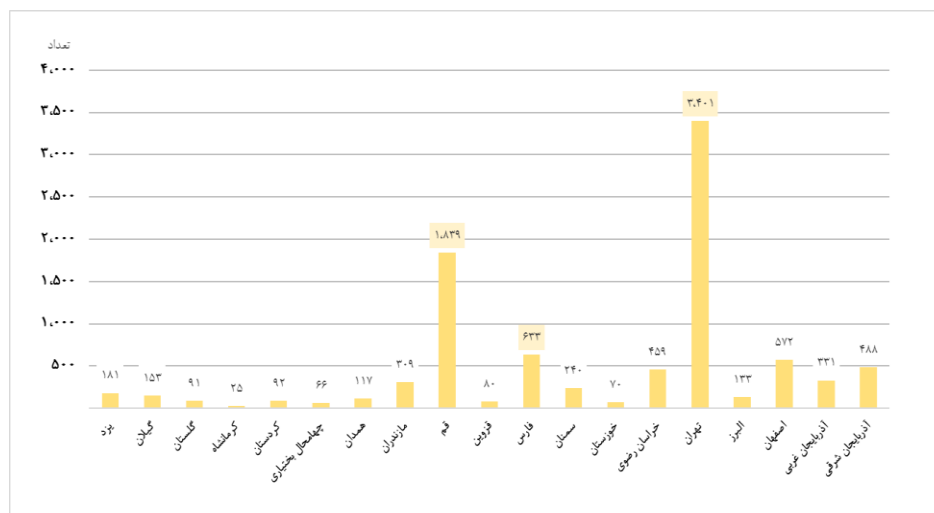
نمودار ۱۴: دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲

۲-۸- دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳

مطابق نمودار ۱۵، استان تهران با اختلافی چشمگیر بیشترین تعداد دانشجوی تحصیلات تکمیلی رشته حقوق را به خود اختصاص داده است و جمعیت دانشجویی آن در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری، نزدیک به دو برابر استان قم (رتبه دوم) می‌باشد. این دو استان به‌تنهایی بیش از ۵۰۰۰ دانشجوی تحصیلات تکمیلی حقوق دارند که حاکی از نقش محوری آن‌ها در نظام آموزش عالی حقوق در سطح تحصیلات تکمیلی است. این تمرکز می‌تواند ناشی از وجود دانشگاه‌های معتبر، جمعیت بالا و تقاضای گسترده برای تحصیلات تکمیلی در پایتخت باشد.

استان‌هایی مانند فارس، اصفهان، خراسان رضوی و آذربایجان شرقی نیز سهم قابل توجهی در تعداد دانشجویان این مقاطع دارند که نشان‌دهنده توزیع منطقی‌تر ظرفیت‌های آموزشی در مراکز دانشگاهی بزرگ کشور هستند.

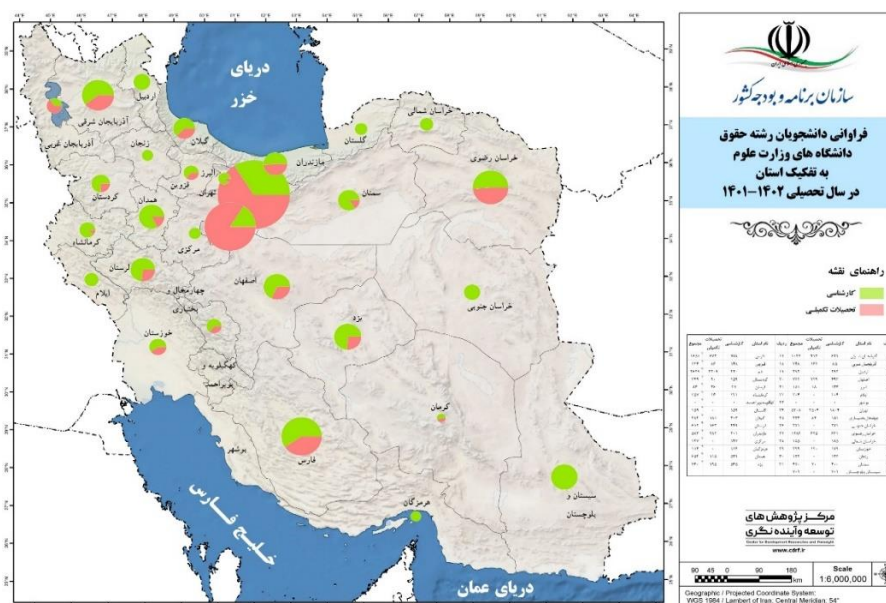
البته تفاوت بسیار زیاد بین استان‌هایی مانند تهران با (۳۴۰۱ دانشجوی) و کرمانشاه با تنها (۲۵ دانشجوی)، بیانگر نابرابری آموزشی در سطح تحصیلات تکمیلی است که می‌تواند در سیاست‌گذاری‌های توزیع ظرفیت آتی مورد توجه قرار گیرد.

نمودار ۱۵: دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳

۹-۲- فراوانی دانشجویان رشته حقوق دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱

نقشه ۱ فراوانی دانشجویان حقوق در دانشگاه‌های وزارت علوم را نشان می‌دهد که در اکثر استان‌ها، نسبت دانشجویان کارشناسی به تحصیلات تکمیلی از تعادل نسبی بیشتری نسبت به سایر نهادهای آموزشی برخوردار است و استان‌هایی مانند تهران، قم، آذربایجان شرقی، فارس و خراسان رضوی سهم عمده جمعیت دانشجویی این رشته را به خود اختصاص داده‌اند و به عنوان قطب‌های اصلی آموزش حقوق در کشور شناخته می‌شوند.

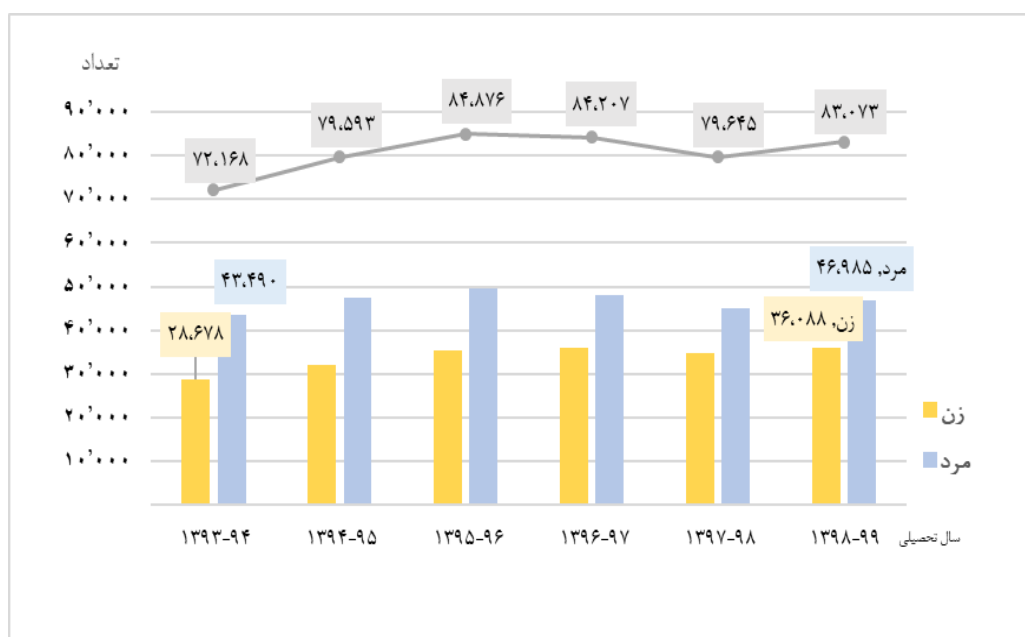
نقشه ۱: فراوانی دانشجویان رشته حقوق دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱

۳- توصیف داده‌های رشته حقوق در دانشگاه‌های آزاد اسلامی

۳-۱- دانشجویان کارشناسی رشته حقوق به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های آزاد اسلامی در

سال‌های تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۸

تعداد دانشجویان کارشناسی حقوق در دانشگاه آزاد اسلامی در بازه زمانی شش‌ساله ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۸ حاکی از وجود نوسانات محدود در جمعیت کل دانشجویان است. از منظر ترکیب جنسیتی، دانشجویان مرد به‌طور قابل‌توجهی سهم بیشتری نسبت به دانشجویان زن داشته‌اند (نمودار ۱۶). در تمامی سال‌ها، تعداد مردان با اختلاف چند هزار نفری، بالاتر از زنان قرار گرفته و این الگو به‌صورت نسبتاً پایدار در کل دوره حفظ شده است. امری که می‌تواند بازتاب‌دهنده تفاوت در تقاضای تحصیلی میان دو جنس، سیاست‌های پذیرش دانشگاه آزاد یا ویژگی‌های خاص این نهاد در جذب مخاطبان مرد نسبت داد که نیازمند بررسی‌های تکمیلی است.

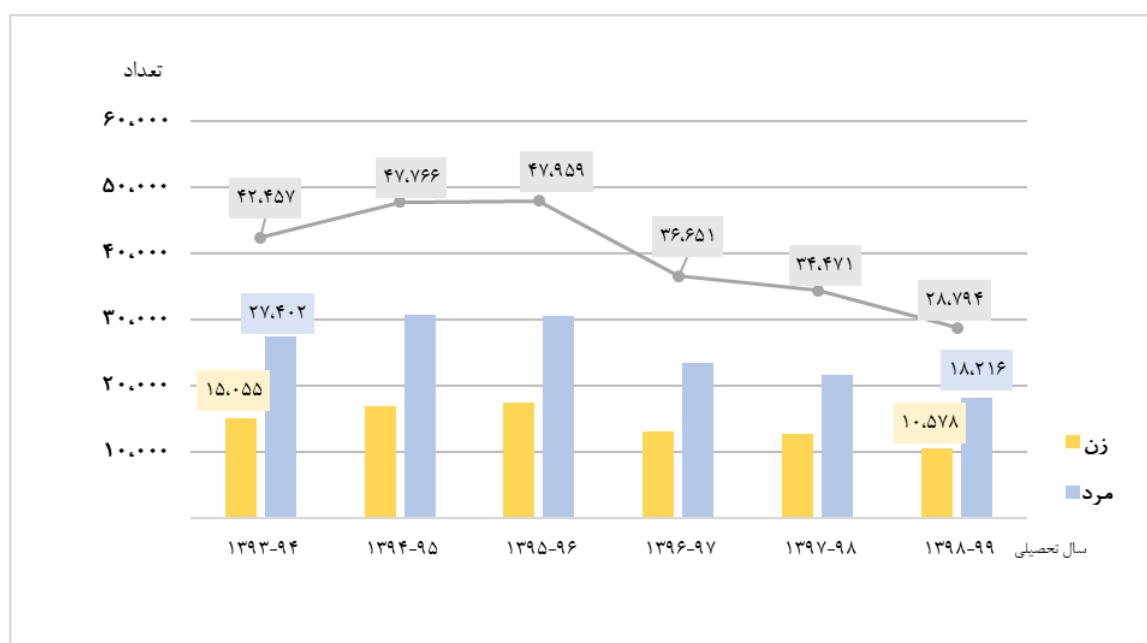
نمودار ۱۶: تعداد دانشجویان کارشناسی رشته حقوق به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های آزاد اسلامی در سال‌های تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۸

۳-۲- دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های آزاد اسلامی

تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه آزاد اسلامی طی دوره مورد مطالعه نشان می‌دهد که این شاخص ابتدا با روندی افزایشی همراه بوده و در سال‌های میانی دوره به اوج خود رسیده است؛ اما از آن نقطه به بعد، در سال‌های پایانی دوره روند کاهشی در تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی مشاهده می‌شود.

که می‌تواند بیانگر کاهش نسبی پذیرش دانشجوی، افت نرخ استمرار تحصیلی یا ترکیبی از هر دو عامل باشد (نمودار ۱۷).

از منظر ترکیب جنسیتی، داده‌ها به‌وضوح نشان می‌دهد که در تمامی سال‌های مورد بررسی، تعداد دانشجویان مرد به‌طور قابل توجهی بیش از دانشجویان زن بوده است. فاصله میان دو گروه جنسیتی در کل دوره حفظ شده و می‌تواند ناشی از غلبه پایدار مردان در تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه آزاد اسلامی باشد.

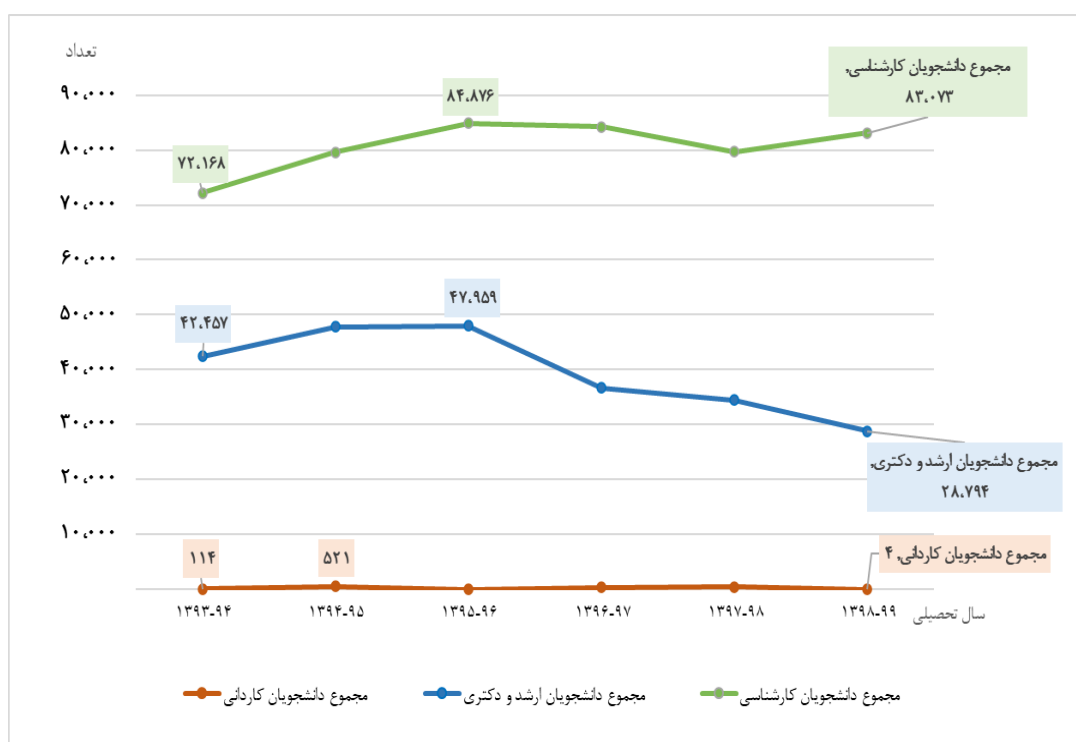

نمودار ۱۷: تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های آزاد اسلامی

۳-۳- سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری (PhD) رشته حقوق در دانشگاه‌های آزاد اسلامی

بررسی جمعیت دانشجویان کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های آزاد اسلامی طی بازه شش ساله مورد مطالعه نشان می‌دهد که این شاخص از حدود ۷۲۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۴ به بیش از ۸۴۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده و به اوج خود در این دوره دست یافته است. این رشد سریع احتمالاً ناشی از سیاست‌های انبوه‌پذیری، جذابیت بازار کار حقوق در آن سال‌ها و سهولت نسبی فرایند پذیرش نسبت داد. پس از این نقطه اوج، روند جمعیت دانشجویی با نوساناتی همراه بوده است؛ ابتدا تا سال ۱۳۹۷ سیر نزولی ملایمی داشته و سپس در سال ۱۳۹۸ به تعداد ۸۳,۰۷۳ نفر رسیده است.

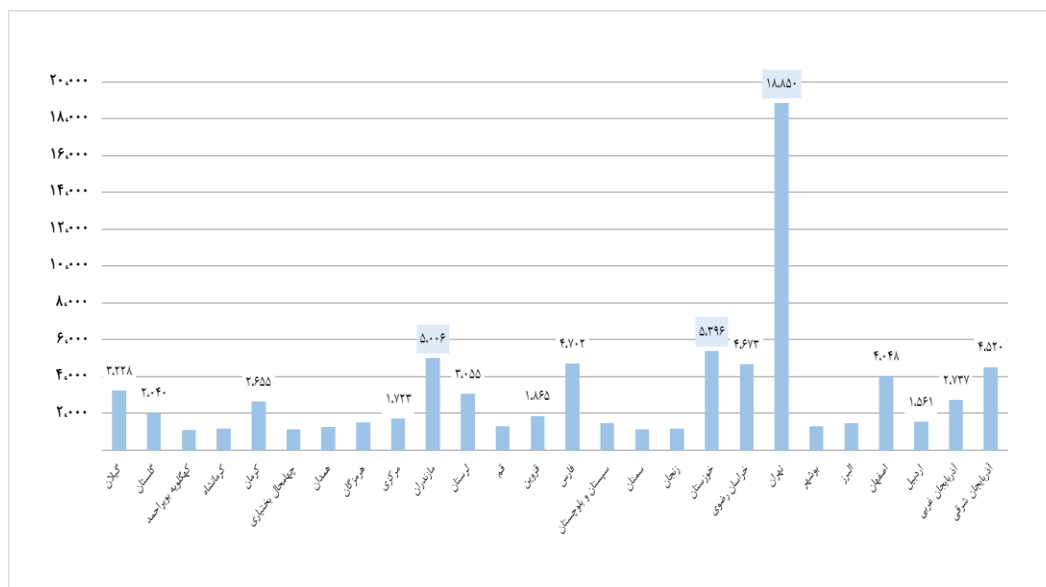
در مقاطع تحصیلات تکمیلی، روندی مشابه مقطع کارشناسی اما با دامنه نوسانات وسیع‌تر دیده می‌شود (نمودار ۱۸). جمعیت دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری در سال ۱۳۹۵ با ثبت عددی در حدود ۴۸۰۰۰ نفر به اوج خود می‌رسد؛ اما پس از آن با شیب تندی کاهش می‌یابد و در سال ۱۳۹۸ به حدود ۲۹۰۰۰ نفر می‌رسد. همچنین مقطع کاردانی با جمعیتی بسیار ناچیز و فاقد روند مشخص، سهمی محدود در کل ساختار دانشجویی این رشته دارد.

نمودار ۱۸: سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری رشته حقوق در دانشگاه‌های آزاد اسلامی

۳-۴- دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های آزاد اسلامی به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹

بر اساس داده‌های نمودار ۱۹، استان تهران در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹ با ثبت ۱۸,۸۵۰ دانشجو، به طور قابل توجهی تعداد دانشجوی کارشناسی حقوق در دانشگاه آزاد اسلامی را به خود اختصاص داده است. این تمرکز چشمگیر با گستردگی واحدهای دانشگاهی و ظرفیت بالای پذیرش دانشگاه آزاد در پایتخت همخوانی داشته و نشان‌دهنده نقش تهران به عنوان قطب اصلی جذب تقاضای ملی برای تحصیل رشته حقوق در این دانشگاه است.

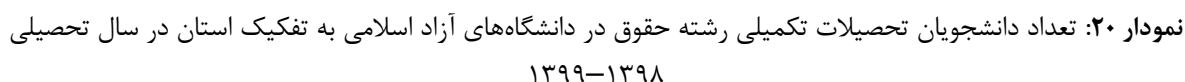

نمودار ۱۹: دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های آزاد اسلامی به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹

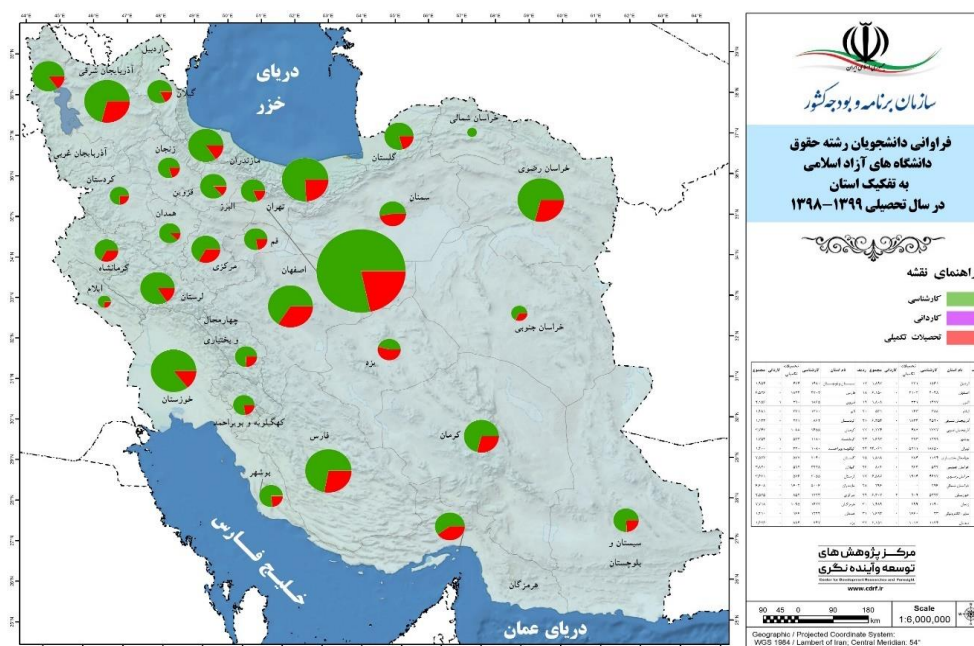
۳-۵- تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های آزاد اسلامی به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹

بررسی توزیع استانی دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های آزاد اسلامی طی سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹ نشان می‌دهد که استان تهران با ثبت ۵,۲۱۱ دانشجو با فاصله‌ای بسیار زیاد در جایگاه نخست قرار دارد. پس از آن، استان‌های اصفهان (۲,۱۰۲ نفر)، خراسان رضوی، آذربایجان شرقی و فارس به‌عنوان سایر قطب‌های جمعیتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی مطرح هستند (نمودار ۲۰). این الگوی توزیع، به‌وضوح حکایت از نقش محوری استان تهران در جذب دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی دارد.

در مقابل، بسیاری از استان‌ها دارای تعداد محدودتری از دانشجویان هستند که می‌تواند ناشی از ظرفیت پایین یا تمرکز کمتر بر رشته حقوق در آن مناطق باشد.

مطابق نقشه ۲، توزیع فضایی دانشجویان حقوق دانشگاه آزاد اسلامی نشان‌دهنده تمرکز جمعیت دانشجویی در استان‌های پرجمعیت و دانشگاه‌محور مانند تهران، خراسان رضوی، فارس، اصفهان و خوزستان است. استان تهران با اختصاص بیشترین سهم، کانون اصلی این توزیع به شمار می‌رود. در مقابل، استان‌های کم‌جمعیت‌تر و مرزی سهم کمتری از دانشجویان این رشته را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین سهم دانشجویان مقطع کارشناسی در اکثر استان‌ها به طور قابل توجهی بیشتر از سهم دانشجویان تحصیلات تکمیلی در دانشگاه‌های آزاد اسلامی است.

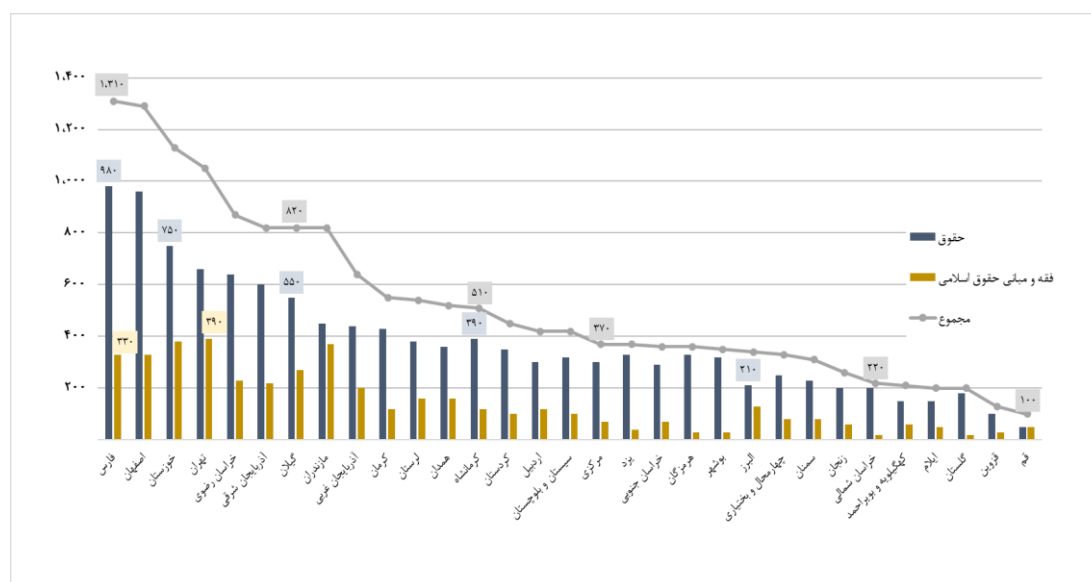
نقشه ۲: فراوانی دانشجویان رشته حقوق دانشگاه های آزاد اسلامی در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹

۴- توصیف داده‌های رشته حقوق در واحدهای پیام نور

۴-۱- ظرفیت پذیرش دانشجوی کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه پیام نور به تفکیک استان در سال

تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۵

بررسی ظرفیت پذیرش رشته حقوق در دانشگاه پیام نور بین استان‌ها تفاوت قابل توجهی دارد. در یک سوی این طیف، استان‌های فارس، اصفهان، خوزستان و تهران با بیشترین ظرفیت پذیرش قرار دارند که در آنها، سهم گرایش «حقوق» به مراتب بالاتر از گرایش «فقه و مبانی حقوق اسلامی» است و همین موضوع باعث شده مجموع ظرفیت آن‌ها در سطح بالایی قرار گیرد. در مقابل، استان‌هایی مانند قم، قزوین، گلستان و ایلام با کمترین ظرفیت پذیرش مواجه‌اند که می‌تواند بازتاب‌دهنده محدودیت‌های زیرساختی، پراکندگی جمعیت یا تقاضای پایین‌تر برای تحصیل در این رشته در آن مناطق باشد.

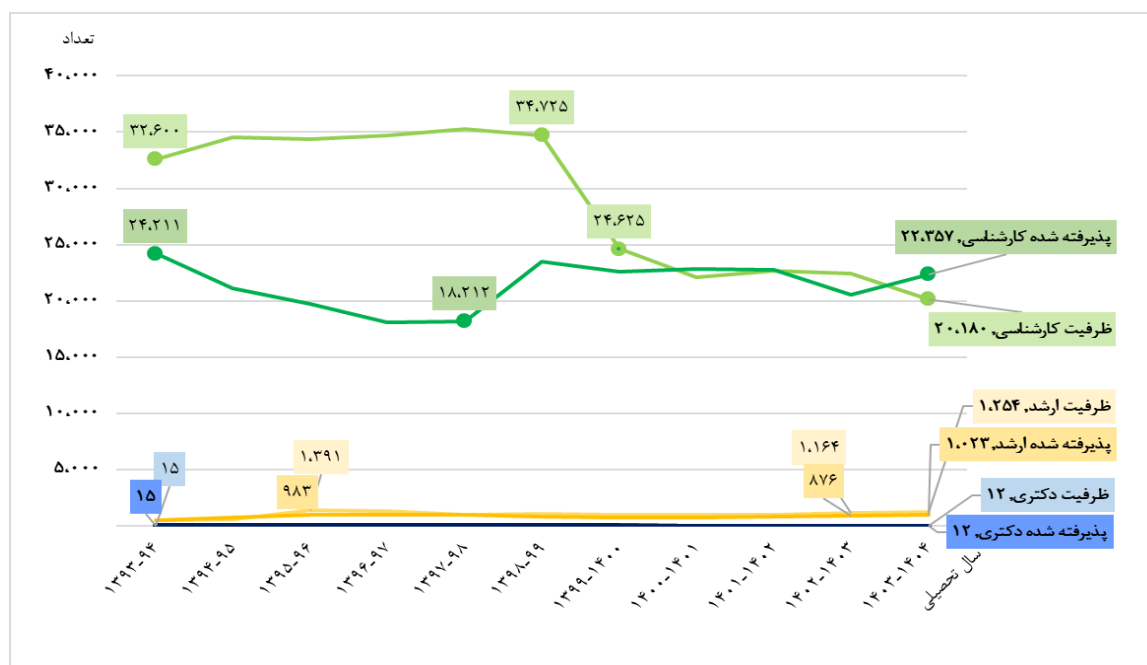
نمودار ۲۱: ظرفیت پذیرش دانشجوی کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه پیام نور سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۵

بر اساس داده‌های این سال تحصیلی، ظرفیت پذیرش رشته حقوق با ۱۱۸۵۰ نفر در مقایسه با رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی با ۴،۴۲۰ نفر در سطح کل کشور و در تمامی استان‌ها به طور چشمگیری بالاتر است که این تفاوت آشکار بیانگر تقاضای گسترده‌تر برای آموزش حقوق و با ماهیت عمومی و عمدتاً کاربردی در دانشگاه پیام نور می‌باشد (نمودار ۲۱). سهم گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی در اغلب استان‌ها محدود بوده و عمدتاً نقش مکمل دارد.

۲-۴- ظرفیت و پذیرش رشته حقوق در واحدهای پیام نور سال‌های ۱۳۹۳-۱۴۰۳

بر اساس اطلاعات موجود، در مقطع کارشناسی دانشگاه پیام نور تا سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸، ظرفیت پذیرش رشته حقوق در سطحی نسبتاً بالا تعیین شده بود؛ با این حال، بررسی آمار نشان‌دهنده فاصله قابل ملاحظه‌ای بین ظرفیت اعلام‌شده و تعداد پذیرفته‌شدگان واقعی است که می‌تواند ناشی از عواملی همچون کاهش تقاضا، توزیع نامتوازن ظرفیت در استان‌ها یا عدم تطابق عرضه با نیازهای منطقه‌ای باشد (نمودار ۲۲). بر اساس روند مشاهده شده، پس از سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸، سیاست‌های ظرفیت‌گذاری در دانشگاه پیام نور به گونه‌ای تعدیل شده است که فاصله میان ظرفیت و تعداد پذیرفته‌شدگان واقعی به طور محسوسی کاهش یافته و این همگرایی حاکی از بازنگری هدفمند در فرایند پذیرش و انطباق هرچه بیشتر ظرفیت‌ها با میزان تقاضای واقعی در سطح واحدهای استانی می‌باشد.

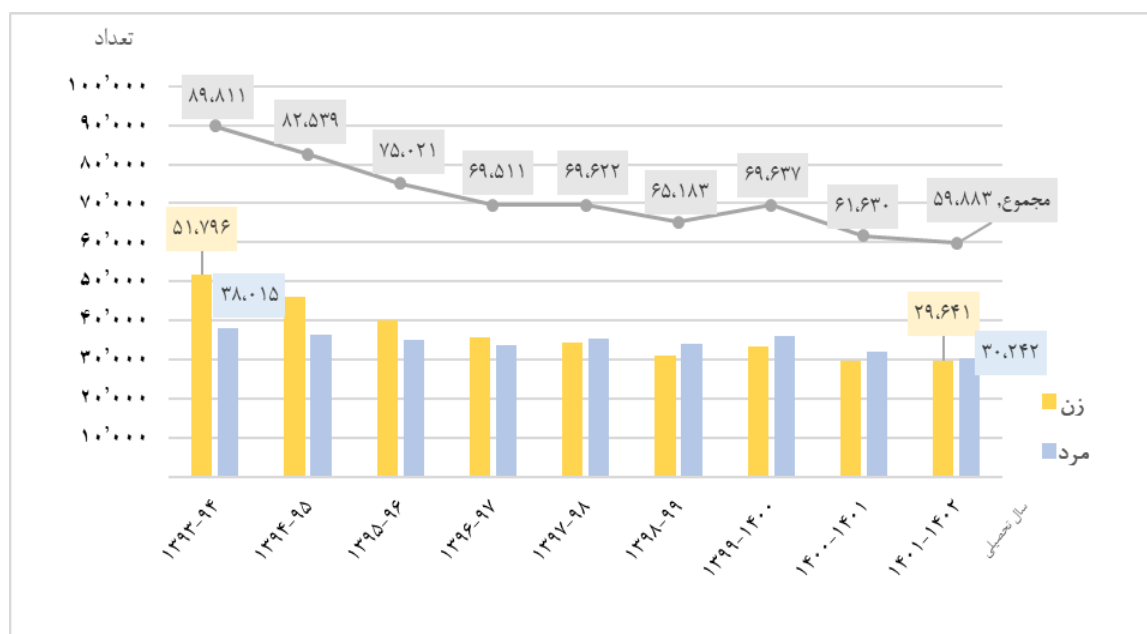
بر اساس ساختار آموزشی دانشگاه پیام نور، عمده‌ترین تمرکز این دانشگاه در حوزه حقوق بر مقطع کارشناسی است، به گونه‌ای که در سال‌های اخیر، سیاست‌های پذیرش در این مقطع به سمت تعادل بیشتر سوق یافته است؛ در مقابل، مقاطع تحصیلات تکمیلی از ثبات نسبی و هم‌خوانی بیشتری میان ظرفیت اعلامی و شمار پذیرفته‌شدگان برخوردارند.

نمودار ۲۲: تعداد ظرفیت و پذیرفته‌شده رشته‌های حقوق واحدهای پیام نور به تفکیک مقاطع تحصیلی در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۳

۳-۴- دانشجویان کارشناسی رشته حقوق به تفکیک جنسیت در واحدهای پیام نور در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۱

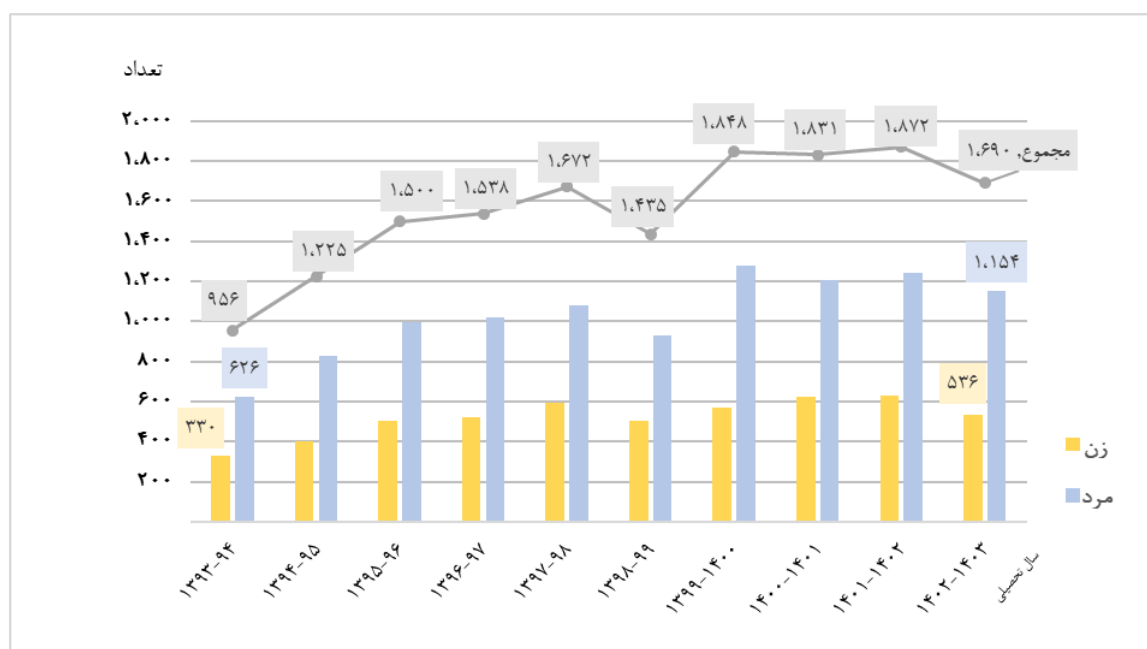
بر اساس داده‌های موجود، تعداد دانشجویان کارشناسی حقوق در واحدهای پیام نور طی دوره زمانی مورد بررسی از حدود ۹۰ هزار نفر در ابتدا به کمتر از ۶۰ هزار نفر در سال‌های پایانی رسیده است. ترکیب جنسیتی دانشجویان کارشناسی حقوق در دانشگاه پیام نور به گونه‌ای بود که تعداد دانشجویان زن به‌طور محسوسی بیش از مردان بوده و زنان سهم غالب جمعیت دانشجویی این مقطع را تشکیل می‌دادند (نمودار ۲۳). با این حال، همزمان با کاهش کلی شمار دانشجویان کارشناسی حقوق در واحدهای پیام نور، فاصله میان تعداد زنان و مردان نیز به تدریج کاهش یافته و وضعیت غالب چشمگیر زنان در سال‌های ابتدایی به سمت تعادل نسبی و نزدیکی بیشتر دو جنس در سال‌های پایانی دوره سوق یافته است.

نمودار ۲۳: تعداد دانشجویان کارشناسی رشته حقوق به تفکیک جنسیت در واحدهای پیام نور در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۱

۴-۴- دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در واحدهای پیام نور

مطابق با یافته‌های آماری، مجموع تعداد دانشجویان کارشناسی حقوق در واحدهای پیام نور در طول دوره مورد بررسی، روندی افزایشی داشته و تعداد دانشجویان در سال‌های پایانی نسبت به سال‌های ابتدایی افزایش یافته است. از سوی دیگر، ترکیب جنسیتی در تمامی سال‌های مورد مطالعه، تعداد دانشجویان مرد بیش از دانشجویان زن بوده و فاصله‌ای مشخص و مستمر میان شمار دانشجویان زن و مرد مشاهده می‌شود (نمودار ۲۴).

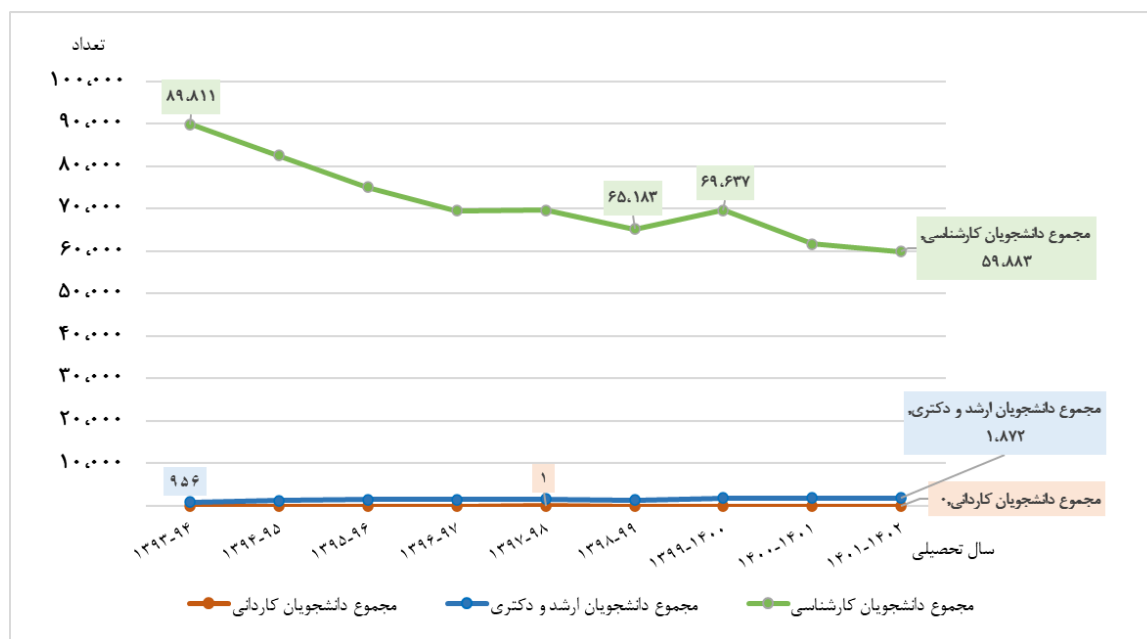

نمودار ۲۴: تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در واحدهای پیام نور

۴-۵- سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری (PhD) رشته حقوق در واحدهای پیام نور

در واحدهای پیام نور در تمام سال‌های مورد بررسی، مقطع کارشناسی با اختلاف بسیار زیاد، پرجمعیت‌ترین و غالب‌ترین مقطع آموزشی بوده است. در سال ۱۳۹۳، تعداد دانشجویان کارشناسی به حدود ۹۰ هزار نفر می‌رسد و حتی در سال‌های افت نسبی، همچنان در محدوده ۶۰ تا ۸۰ هزار نفر باقی می‌ماند (نمودار ۲۵). بر اساس الگوی توزیع ظرفیت و شمار بالای دانشجویان کارشناسی حقوق در دانشگاه پیام نور، این حجم گسترده مؤید ایفای مأموریت اصلی این دانشگاه در ارائه آموزش عمومی و فراگیر در مقطع کارشناسی، به‌ویژه برای مناطق محروم و دورافتاده، دانشجویان شاغل و متقاضیانی که به دلیل محدودیت زمانی یا مکانی نیازمند آموزش نیمه‌حضور و انعطاف‌پذیر می‌باشند، در مقابل، سهم مقطع تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دکتری) در دانشگاه پیام نور بسیار ناچیز است؛ به طوری که در سال ۱۴۰۱، تعداد دانشجویان این مقاطع تنها حدود ۱،۸۷۲ نفر بوده که در مقایسه با جمعیت دانشجویان کارشناسی، تقریباً ۳ درصد کل دانشجویان را شامل می‌شود.

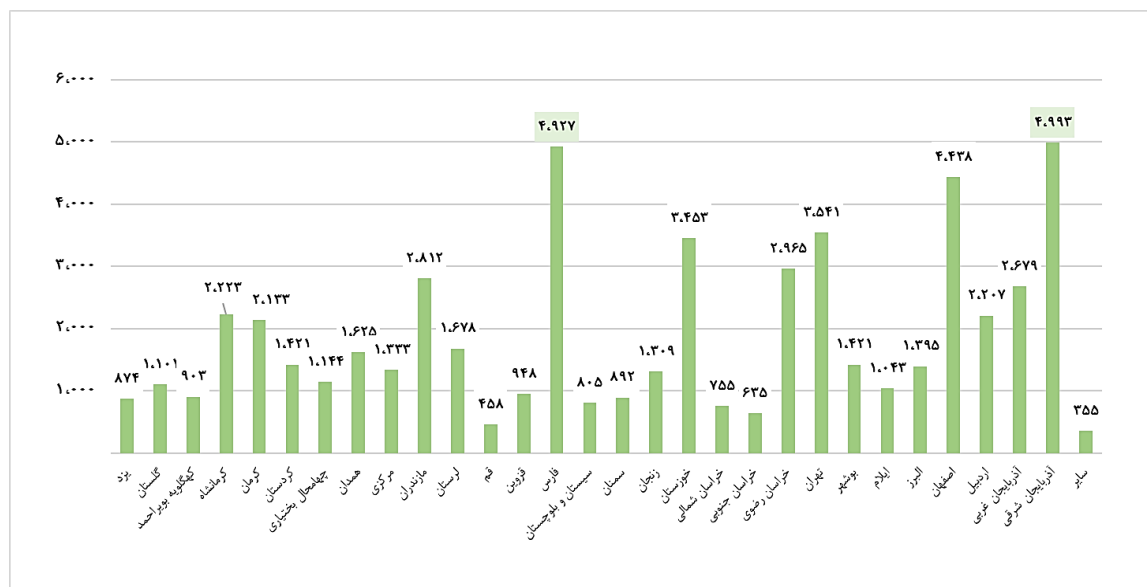
بر اساس الگوی ارائه شده، واحدهای دانشگاه پیام نور در حوزه آموزش حقوق، ساختار «کارشناسی‌محور» را دنبال کرده‌اند که با مأموریت این دانشگاه در ارائه آموزش گسترده، کم‌هزینه و قابل دسترس هماهنگی کامل دارد. در این چارچوب، تحصیلات تکمیلی در این ساختار، نقشی فرعی و مکمل دارد و مقطع کاردانی نیز به‌طور کامل از سبد آموزشی این دانشگاه حذف شده است.

نمودار ۲۵: سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری رشته حقوق در واحدهای دانشگاه پیام نور

۴-۶- دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در واحدهای پیام نور به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲

در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲، توزیع دانشجویان کارشناسی رشته حقوق در واحدهای پیام نور به تفکیک استان‌های کشور نشان‌دهنده تمرکز قابل توجهی در برخی مناطق و تفاوت‌های چشمگیر در ظرفیت جذب دانشجو در این دانشگاه‌هاست. بر اساس داده‌های نمودار ۲۶، آذربایجان شرقی با ۴,۹۹۳ دانشجو در صدر قرار دارد و بیشترین سهم را از جمعیت دانشجویان حقوق پیام نور به خود اختصاص داده که نشان‌دهنده تمرکز ویژه دانشگاه پیام نور در این منطقه است. پس از آذربایجان شرقی، استان فارس با ۴,۹۲۷ دانشجو در رتبه دوم قرار دارد که با توجه به جمعیت این استان، رقم قابل توجهی محسوب می‌شود و استان‌های اصفهان (۴,۴۳۸ نفر)، تهران (۳,۵۴۱ نفر)، خوزستان (۳,۴۵۳ نفر)، خراسان رضوی (۲,۹۶۵ نفر)، مازندران (۲,۸۱۲ نفر) و آذربایجان غربی (۲,۶۷۹ نفر) نیز در رتبه‌های بعدی قرار دارند و همگی دارای جمعیت بالای دانشجویان رشته حقوق هستند.

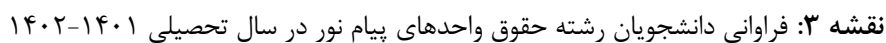
نمودار ۲۶: دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در واحدهای پیام نور به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲

استان‌هایی مانند هرمزگان (۱۲۶ نفر)، گیلان (۲۰۷ نفر) و قم (۴۵۸ نفر) کمترین تعداد دانشجو را دارند. این تفاوت‌ها ممکن است به عوامل مختلفی از جمله سیاست‌گذاری منطقه‌ای دانشگاه پیام نور، میزان تقاضا، زیرساخت‌های آموزشی و ترجیحات تحصیلی دانشجویان مربوط باشد.

در مجموع، واحدهای پیام نور نقش مهمی در توزیع جغرافیایی دانشجویان حقوق ایفا کرده‌اند و تمرکز بالای آن‌ها در برخی استان‌ها می‌تواند در تحلیل سیاست‌های آموزشی و توسعه منطقه‌ای مورد توجه قرار گیرد.

۴-۷- فراوانی دانشجویان رشته حقوق واحدهای پیام نور در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲

بر اساس داده‌های نقشه ۳، فراوانی دانشجویان حقوق در واحدهای پیام نور مؤید آن است که تقریباً در تمام استان‌ها، سهم دانشجویان کارشناسی به طور چشمگیری غالب است، در حالی که سهم دانشجویان تحصیلات تکمیلی در اغلب موارد کمتر از ۲ درصد کل جمعیت دانشجویی را شامل می‌شود. همچنین استان‌های فارس، خراسان رضوی و اصفهان با دارا بودن بیشترین جمعیت دانشجویی، کانون‌های اصلی تمرکز آموزش حقوق در این دانشگاه به شمار می‌روند که این الگو می‌تواند ناشی از عوامل جمعیتی، زیرساخت‌های آموزشی گسترده‌تر و تقاضای منطقه‌ای بالاتر در این استان‌ها باشد.

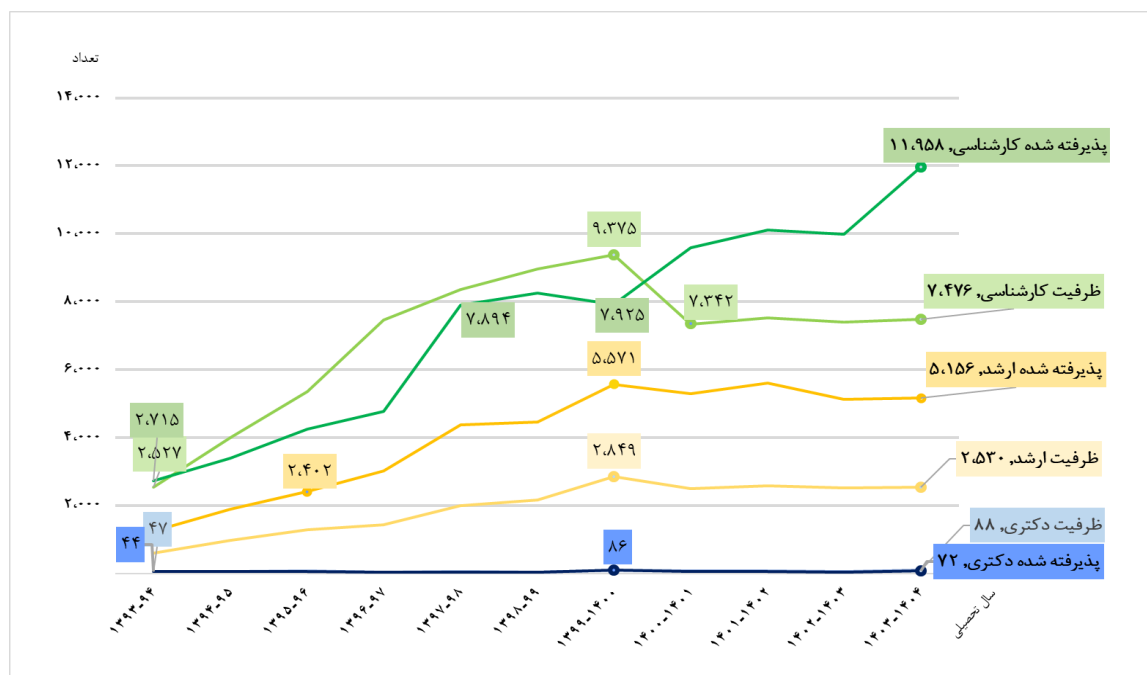
۵- توصیف داده‌های رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی

۵-۱- ظرفیت و پذیرش رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی سال‌های ۱۳۹۳-۱۴۰۳

در دانشگاه‌های غیردولتی-غیرانتفاعی در بازه زمانی مورد بررسی، روند کلی در تمامی مقاطع تحصیلی افزایشی بوده و این دانشگاه‌ها سهم فزاینده‌ای در آموزش رشته حقوق به خود اختصاص داده‌اند (نمودار ۲۷).

در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد، افزایش تدریجی ظرفیت پذیرش و هم‌زمان رشد تعداد پذیرفته‌شدگان به‌وضوح قابل مشاهده است. این روند افزایشی بیانگر گسترش فعالیت دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی در رشته حقوق و افزایش تقاضا برای تحصیل در این مراکز آموزشی می‌باشد. بر اساس روندهای آماری، در ابتدای دوره مورد بررسی سال‌های ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۰ در مقطع کارشناسی حقوق دانشگاه پیام نور، فاصله‌ای میان ظرفیت اعلام‌شده و تعداد پذیرفته‌شدگان وجود داشته که حاکی از تکمیل نشدن کامل برخی ظرفیت‌های پیش‌بینی شده است؛ اما در سال‌های بعد با کاهش ظرفیت اعلامی، تعداد پذیرفته‌شدگان از ظرفیت مصوب فراتر رفته و در سال‌های پایانی، فاصله قابل توجهی بین این دو شاخص در هر دو مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد مشاهده می‌شود.

تحلیل دقیق‌تر نشان می‌دهد که افزایش تعداد پذیرفته‌شدگان نسبت به ظرفیت اعلام‌شده در مقطع کارشناسی و ارشد حقوق دانشگاه پیام نور عمدتاً نه ناشی از افزایش بی‌سابقه تقاضا، بلکه حاصل عواملی چون تکمیل ظرفیت در مراحل بعدی، پذیرش‌های ویژه (مانند سهمیه‌ها و انتقال‌ها) و ثبت‌نام‌های مازاد بر مصوبه اولیه است. این پدیده در دانشگاه‌های غیرانتفاعی و پیام نور که انعطاف بیشتری در پذیرش دارند، بیشتر مشاهده می‌شود و لزوماً نشان‌دهنده تقاضای بالاتر از حد انتظار نیست، بلکه بیشتر منعکس‌کننده فرایندهای پذیرش چندمرحله‌ای و مدیریت پویای ظرفیت است.

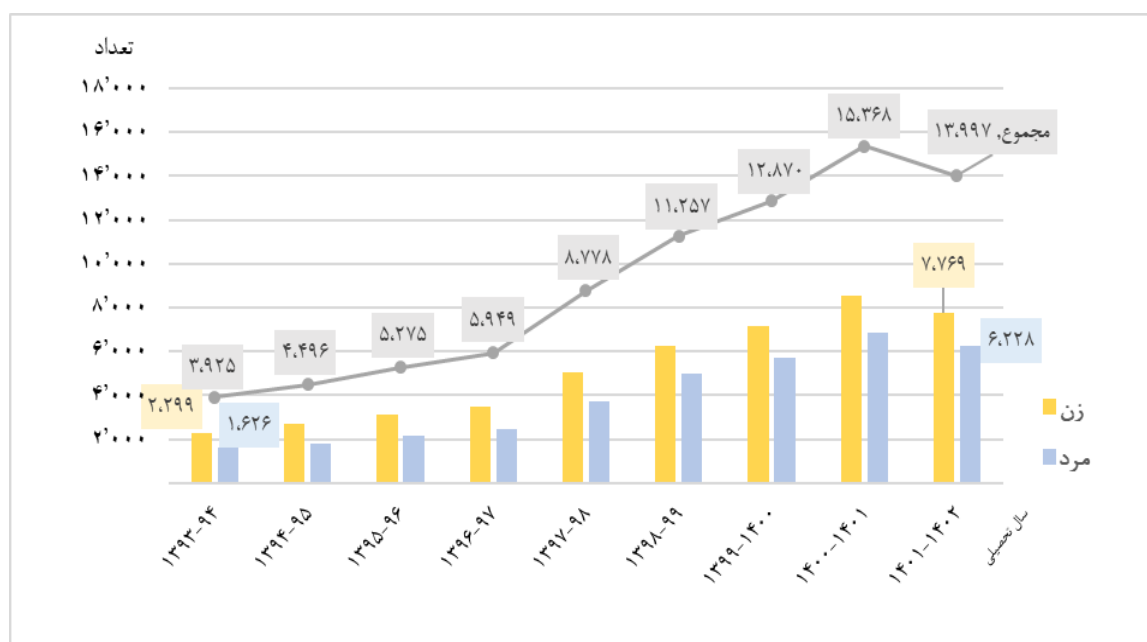

نمودار ۲۷: تعداد ظرفیت و پذیرفته شده رشته‌های حقوق دانشگاه‌های غیردولتی- غیرانتفاعی به تفکیک مقاطع تحصیلی در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۳

۵-۲- دانشجویان کارشناسی رشته حقوق به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های غیردولتی- غیرانتفاعی در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۱

بر اساس داده‌های موجود، مجموع تعداد دانشجویان کارشناسی حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی- غیرانتفاعی طی اغلب سال‌های دوره مورد بررسی، روندی افزایشی داشته است. افزایش تدریجی جمعیت دانشجویی از سال‌های ابتدایی آغاز شده و این روند تا پیش از سال پایانی ادامه یافته است (نمودار ۲۸).

بر اساس یافته‌های آماری، ترکیب جنسیتی بررسی داده‌ها نشان می‌دهد که در تمامی سال‌های مورد مطالعه، تعداد دانشجویان زن بیش از دانشجویان مرد بوده است. سهم غالب زنان در کل دوره حفظ شده و حتی همزمان با افزایش کلی تعداد دانشجویان، این برتری عددی همچنان تداوم یافته است.

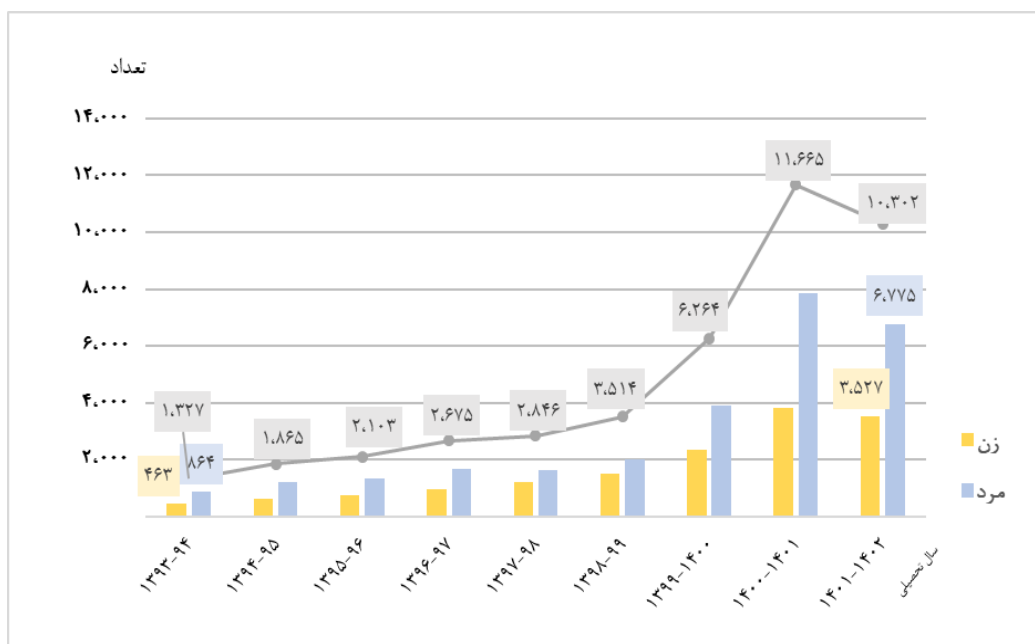

نمودار ۲۸: تعداد دانشجویان کارشناسی رشته حقوق به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۱

۵-۳- دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی

تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دکتری) در دانشگاه‌های غیردولتی-غیرانتفاعی تا سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ با روندی افزایشی و قابل توجه برخوردار بوده است؛ به گونه‌ای که در سال‌های پایانی دوره، حجم دانشجویان این مقاطع نسبت به سال‌های ابتدایی رشد چشمگیری یافته است (نمودار ۲۹). این رشد نشان‌دهنده گسترش نقش دانشگاه‌های غیردولتی-غیرانتفاعی در ارائه آموزش‌های تحصیلات تکمیلی در رشته حقوق است.

ترکیب جنسیتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی-غیرانتفاعی در تمامی سال‌های مورد مطالعه، با غلبه پیوسته دانشجویان مرد همراه بوده و همزمان با افزایش کلی تعداد دانشجویان این مقطع، فاصله میان تعداد مردان و زنان نیز افزایش یافته است. الگویی که با تفاوت جنسیتی مشاهده شده در مقطع کارشناسی هم‌راستا نمی‌باشد و بیانگر تغییر معنادار در ترکیب جمعیت دانشجویی در سطوح بالاتر تحصیلی در این دانشگاه‌ها است.

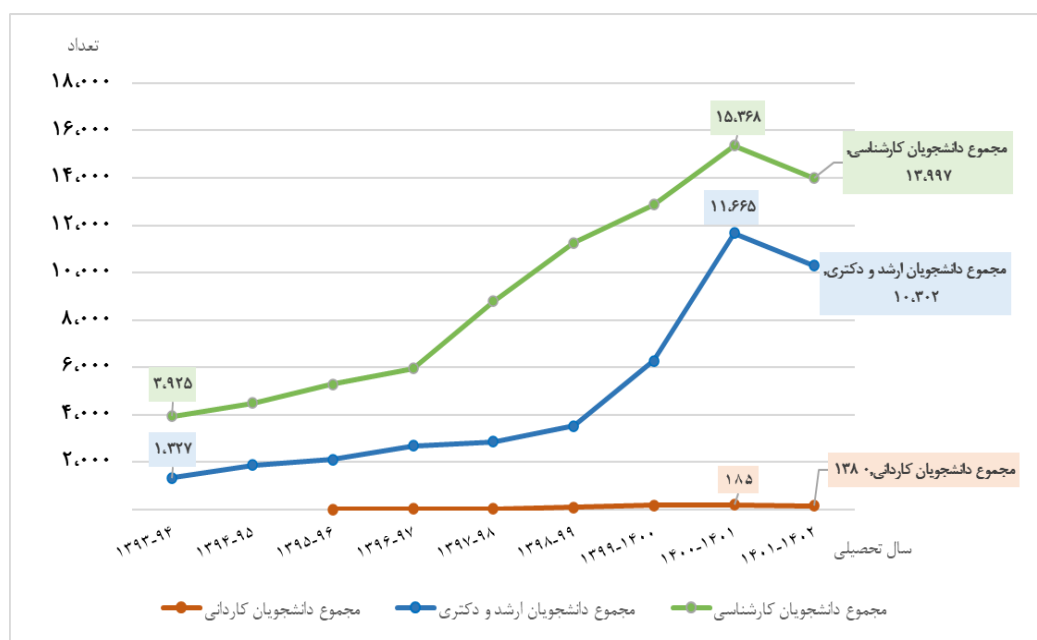

نمودار ۲۹: تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی

۵-۴- سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری (PhD) رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی

بر اساس داده‌های موجود، جمعیت دانشجویان کارشناسی حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی-غیرانتفاعی از حدود ۴۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۳، به بیش از ۱۵۰۰۰ نفر در سال ۱۴۰۰ رسیده است که حاکی از رشد چهار برابری در کمتر از یک دهه دارد. این جهش، نشان‌دهنده سیاست‌های توسعه‌گرایانه مؤسسات غیرانتفاعی در پذیرش دانشجوی رشته حقوق و نیز استقبال گسترده داوطلبان از این مسیر آموزشی است.

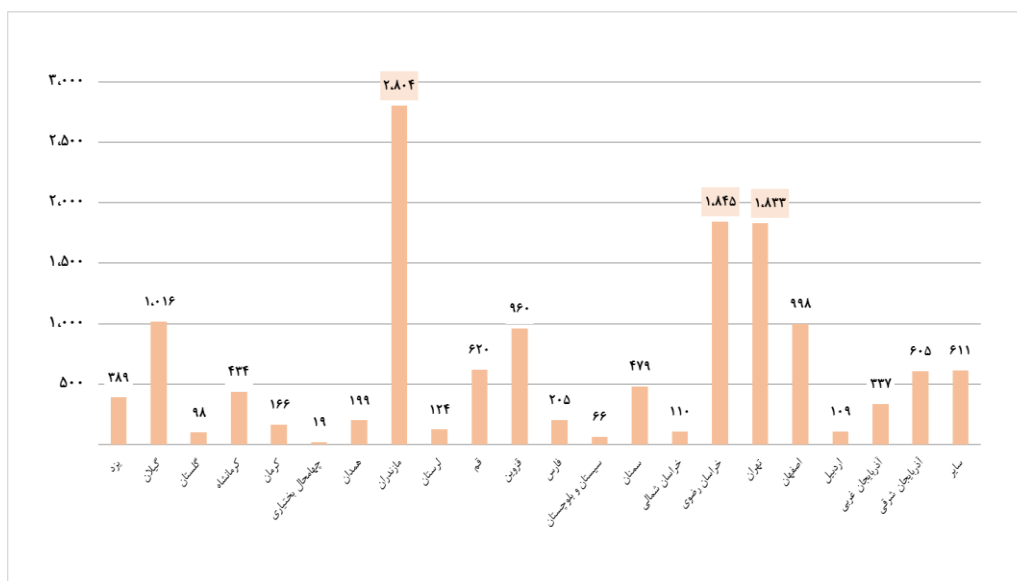
بر اساس یافته‌های آماری نمودار ۳۰، جمعیت دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی-غیرانتفاعی از حدود ۲۰۰۰ نفر در سال‌های ابتدایی به بیش از ۱۱۰۰۰ نفر در سال ۱۴۰۰ افزایش یافته که حاکی از رشد بیش از پنج برابری در کمتر از یک دهه است. این رشد، بیانگر ورود تدریجی مؤسسات غیرانتفاعی به عرصه تخصصی‌تر حقوق و همچنین تلاش برای ارتقای جایگاه علمی و پژوهشی خود در نظام آموزش عالی کشور است.

نمودار ۳۰: سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی

۵-۵- تعداد دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲

در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲، توزیع دانشجویان کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی ایران نشان‌دهنده تفاوت‌های قابل توجهی در ظرفیت جذب و میزان تقاضا در استان‌های مختلف کشور است. بر اساس داده‌های نمودار ۳۱، استان مازندران با ۲,۸۰۴ دانشجو در صدر قرار دارد و بیشترین تعداد دانشجویان حقوق را در این نوع دانشگاه‌ها به خود اختصاص داده است. این رقم چشمگیر نشان‌دهنده تمرکز بالای مؤسسات غیرانتفاعی فعال در حوزه آموزش حقوق در این استان و نیز استقبال گسترده متقاضیان منطقه شمال کشور از تحصیل در این رشته در بستر آموزش عالی غیردولتی می‌باشد.

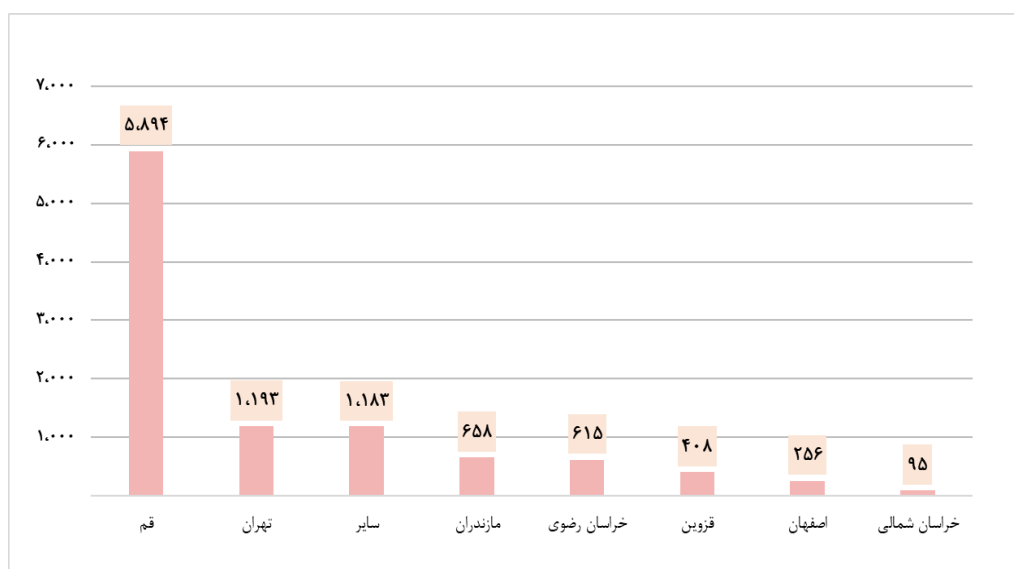
نمودار ۳۱: تعداد دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲

پس از مازندران، استان‌های خراسان رضوی (۱,۸۴۵ نفر) و تهران (۱,۸۳۳ نفر) در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند. با توجه به جایگاه آموزشی و جمعیتی این دو استان، حضور پررنگ آن‌ها در میان استان‌های دارای بیشترین دانشجوی حقوق قابل انتظار است. استان‌های گیلان (۱,۰۱۶ نفر)، اصفهان (۹۹۸ نفر) و قزوین (۹۶۰ نفر) نیز در رتبه‌های بعدی قرار دارند و نشان‌دهنده نقش مؤثر دانشگاه‌های غیرانتفاعی در این مناطق هستند. به‌طور کلی، نمودار نشان می‌دهد که توزیع دانشجویان حقوق در دانشگاه‌های غیرانتفاعی ایران به‌شدت نابرابر است و برخی استان‌ها سهم بسیار بالایی در جذب دانشجو دارند، در حالی که برخی دیگر تقریباً از این چرخه خارج‌اند. این الگو می‌تواند در سیاست‌گذاری‌های آموزشی، توسعه متوازن دانشگاه‌ها و برنامه‌ریزی منطقه‌ای برای افزایش دسترسی به آموزش حقوقی مورد توجه قرار گیرد.

۵-۶- تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳

در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳، توزیع دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی ایران نشان‌دهنده تمرکز بسیار بالا در استان قم است. استان قم با ۵,۸۹۴ دانشجو در صدر قرار دارد که اختلاف چشمگیری با سایر استان‌ها دارد. دلیل اصلی این تمرکز را می‌توان به تعدد مراکز آموزشی غیردولتی در قم و پذیرش گسترده دانشجویان در این مراکز دانست؛ به طوری که در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ در دانشگاه ادیان و مذاهب قم به‌تنهایی ۱,۶۰۰ دانشجو و در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ تعداد ۵,۱۸۷ دانشجوی تحصیلات تکمیلی در رشته حقوق جذب کرده است.

پس از قم، استان تهران با ۱،۱۹۳ دانشجوی در رتبه دوم قرار دارد که با توجه به جایگاه پایتخت و تراکم بالای مؤسسات آموزشی در این استان، عددی قابل انتظار و منطقی به نظر می‌رسد، هرچند فاصله آن با قم بسیار زیاد است. استان‌های دیگر مانند مازندران (۶۵۸ نفر)، خراسان رضوی (۶۱۵ نفر)، قزوین (۴۰۸ نفر)، اصفهان (۲۵۶ نفر) و خراسان شمالی (۹۵ نفر) در رتبه‌های بعدی قرار دارند و سهمی متعادل‌تر از جمعیت دانشجویان حقوق در این بخش دارند.

نمودار ۳۲: تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه‌های غیردولتی - غیرانتفاعی به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳

ستون «سایر» در نمودار ۳۲ نیز با ۱،۱۸۳ دانشجو نشان‌دهنده مجموع دانشجویان استان‌هایی است که به صورت منفرد در نمودار ذکر نشده‌اند؛ اما در مجموع سهم قابل توجهی دارند. این پراکندگی می‌تواند ناشی از فعالیت مؤسسات کوچک‌تر یا پذیرش محدود در استان‌های کمتر متمرکز باشد.

در مجموع، این نمودار نشان می‌دهد که آموزش حقوق در مقطع تحصیلات تکمیلی در دانشگاه‌های غیرانتفاعی به شدت تحت تأثیر ساختار و مأموریت‌های خاص برخی مؤسسات مانند دانشگاه ادیان و مذاهب قرار دارد و تمرکز جغرافیایی آن در قم، الگوی متفاوتی نسبت به سایر نهادهای آموزشی کشور ارائه می‌دهد.

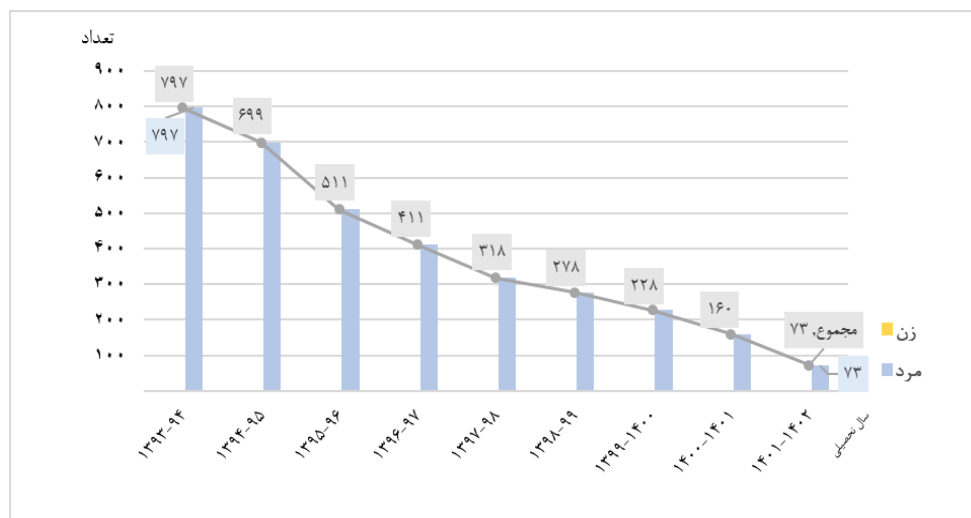
۶- توصیف داده‌های رشته حقوق در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی

۶-۱- دانشجویان کارشناسی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۱

جمعیت دانشجویی مقطع کارشناسی در مقایسه با سایر انواع دانشگاه‌ها، در سطحی محدودتر و دامنه تغییرات کمتری برخوردار است. این سهم کمتری از کل دانشجویان کارشناسی رشته حقوق را به خود اختصاص داده‌اند و نقش آن‌ها در تربیت دانشجوی این رشته در مقایسه با دانشگاه‌های وزارت علوم، دانشگاه‌های آزاد اسلامی، پیام نور و غیردولتی-غیرانتفاعی، محدودتر و هدفمندتر بوده که احتمالاً ناشی از ماهیت شغلی (قضاوت و امور امنیتی) یا محدودیت‌های پذیرش خاص است.

از نظر روند زمانی، تعداد کل دانشجویان کارشناسی در این دستگاه‌ها کاهش مستمر و قابل توجهی را تجربه کرده‌اند؛ به گونه‌ای که از حدود ۷۹۷ نفر در سال‌های ابتدایی دوره به ۷۳ نفر در سال پایانی رسیده است. این کاهش پیوسته بیانگر محدود شدن تدریجی پذیرش دانشجو در این مقطع و احتمالاً بازنگری در نقش آموزشی این دستگاه‌ها در رشته حقوق است.

درمجموع، همان‌طور که نمودار ۳۳ نشان می‌دهد؛ دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی در مقطع کارشناسی رشته حقوق، هم از نظر حجم پذیرش دانشجو و هم از منظر ترکیب جنسیتی ویژگی کاملاً متمایزی نسبت به سایر دانشگاه‌ها داشته‌اند؛ به طوری که پذیرش دانشجو به صورت محدود و صرفاً مردانه انجام شده و در عین حال، روند کلی پذیرش نیز به طور مستمر کاهشی بوده است.

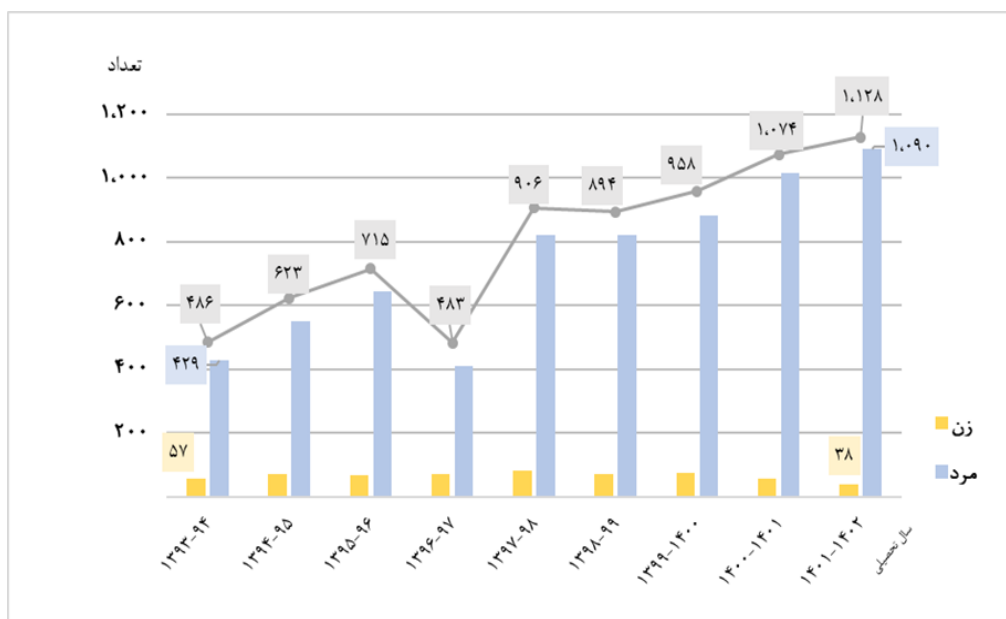

نمودار ۳۳: تعداد دانشجویان کارشناسی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۱

۲-۶- دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی

بر اساس داده‌های نمودار ۳۴، مجموع دانشجویان این مقطع در طول دوره مورد بررسی، عمدتاً از روندی افزایشی برخوردار بوده است؛ اما در سال تحصیلی ۱۳۹۶-۱۳۹۷ با کاهش موقتی مواجه شده که به عنوان یک وقفه قابل توجه در مسیر رشد محسوب می‌گردد. پس از این افت، روند صعودی مجدداً از سر گرفته شده و تعداد دانشجویان در سال‌های بعدی افزایش یافته است.

از منظر ترکیب جنسیتی، داده‌ها نشان می‌دهد که در این مقطع، حضور زنان در تحصیلات تکمیلی به کلی حذف نشده و پذیرش دانشجویان زن انجام می‌گردد؛ الگویی که با مقطع کارشناسی همین دانشگاه‌ها تفاوت دارد و بیانگر آن است که با وجود ماهیت شغلی-امنیتی و محدودیت‌های خاص پذیرش در این مراکز سد جنسیتی کامل در سطح تکمیلی اعمال نشده و زنان نیز امکان ادامه تحصیل در مقاطع بالاتر را داشته‌اند، هرچند ممکن است دامنه این حضور نسبت به سایر دانشگاه‌ها محدودتر باشد. با این حال، تعداد دانشجویان زن در تمامی سال‌های مورد بررسی به مراتب کمتر از دانشجویان مرد بوده و فاصله عددی قابل توجهی میان دو گروه جنسیتی مشاهده می‌شود. محدود بودن پذیرش دانشجویان زن در دانشگاه‌هایی نظیر دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری دادگستری را می‌توان ناشی از شرایط استخدامی، ضوابط شغلی خاص، الزامات خدمت پس از فراغت از تحصیل و ساختار سنتی برخی مناصب قضایی دانست. در نتیجه، این ملاحظات می‌تواند به اعمال سیاست‌های محدودکننده‌تر در پذیرش دانشجوی زن، به‌ویژه در مقاطع تحصیلات تکمیلی منجر شده باشد.

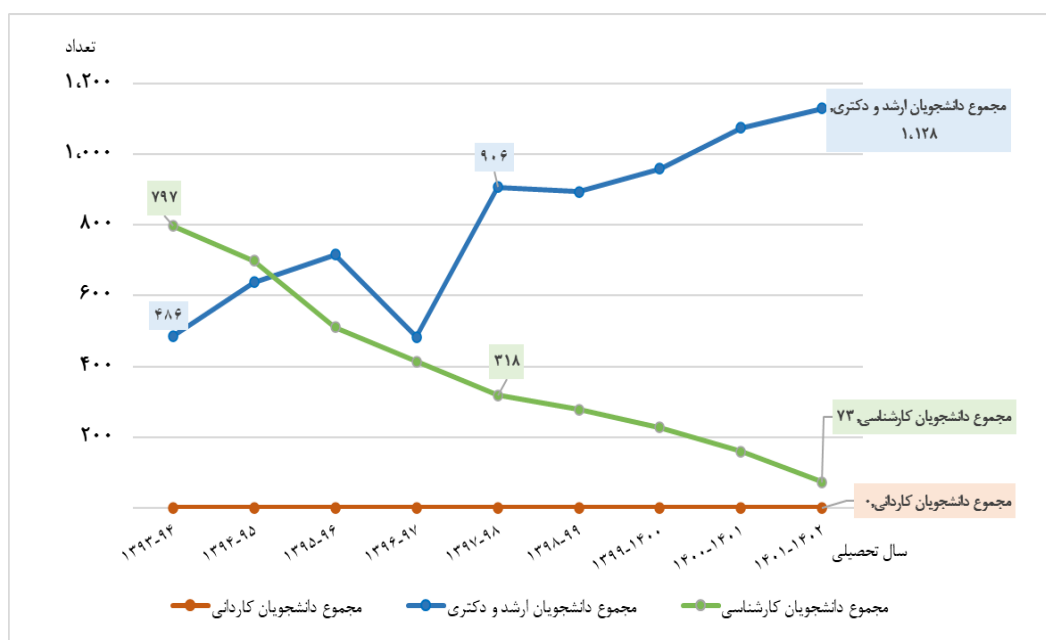

نمودار ۳۴: تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک جنسیت در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی

۳-۶- سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری (PhD) رشته حقوق در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی

برخلاف سایر نهادهای آموزشی، دانشگاه‌هایی نظیر دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری ساختاری خاص و متمایز دارند که بازتابی از مأموریت محدود، هدفمند و تخصص‌گرایی آنها در آموزش حقوق است.

بر اساس داده‌های نمودار ۳۵، جمعیت دانشجویان کارشناسی حقوق از حدود ۸۰۰ نفر در سال ۱۳۹۳، به تدریج کاهش یافته و در سال ۱۴۰۱ به تنها ۷۳ نفر رسیده است. این افت شدید، بیانگر خروج تدریجی این دستگاه‌ها از آموزش پایه‌ای و عمومی حقوق و تغییر راهبردی آنها به سوی تمرکز بر مقاطع تحصیلات تکمیلی می‌باشد.

نمودار ۳۵: سهم دانشجویان مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری رشته حقوق در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی

بر اساس داده‌های موجود، جمعیت دانشجویان تحصیلات تکمیلی در دانشگاه‌های وابسته به دستگاه‌های اجرایی، از ۴۸۶ نفر در سال ۱۳۹۳، به ۱،۱۲۸ نفر در سال ۱۴۰۰ افزایش یافته که حاکی از رشد بیش از دو برابری در کمتر از یک دهه است. این افزایش، نشان‌دهنده تمرکز روزافزون این دانشگاه‌ها بر تربیت نیروهای متخصص در حوزه‌های حقوقی و قضایی می‌باشد. برخلاف دانشگاه‌های دیگر، این نهادها بیشتر به دنبال ارتقای سطح علمی کارکنان یا جذب نیروهای حرفه‌ای هستند و به همین دلیل، تحصیلات تکمیلی در آن‌ها نقش محوری دارد.

۴-۶- دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲

در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲، تنها استان تهران با تعداد ۷۳ نفر (نمودار ۳۶) دارای دانشجویان کارشناسی رشته حقوق در «دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی» بوده است.

این بخش از آموزش عالی شامل نهادهایی خاص و تخصصی است از جمله:

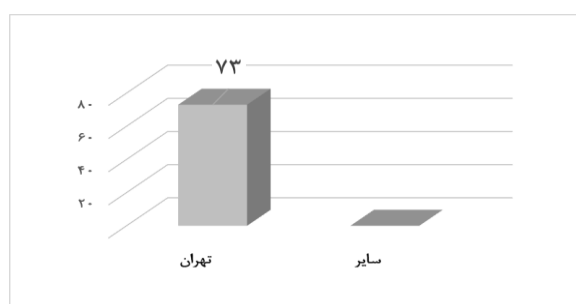
- دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری
- پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

— مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی

— دانشگاه صنعت نفت

— دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه

— مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

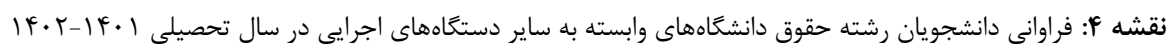
نمودار ۳۶: دانشجویان مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی به تفکیک استان در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲

با توجه به ماهیت تخصصی و مأموریت‌های این نهادها، تنها دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری در تهران اقدام به پذیرش دانشجوی کارشناسی رشته حقوق کرده است. سایر مؤسسات یا اساساً رشته حقوق را در مقطع کارشناسی ارائه نمی‌دهند، یا پذیرش آن‌ها محدود به مقاطع بالاتر (مانند کارشناسی ارشد یا دکتری) و دوره‌های پژوهشی است.

۶-۵- فراوانی دانشجویان رشته حقوق در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی سال

تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲

بر اساس نقشه فراوانی دانشجویان در دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی (نقشه ۴)، استان تهران با اختلاف قابل توجهی در صدر قرار داشته و بیشترین تمرکز و جمعیت دانشجویی را به خود اختصاص داده است؛ پس از آن استان‌های قم، خوزستان و بوشهر در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. با وجود تعداد محدودتر دانشجویان در این استان‌ها، الگوی توزیع نشان می‌دهد که تمرکز اصلی این مراکز بر مقاطع تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دکتری) کاملاً معطوف است.

۷- تحلیل کلی جمعیت و سهم دانشجویان حقوق در مقاطع مختلف

۷-۱- مقایسه روند جمعیت دانشجویان کارشناسی به تفکیک نوع دانشگاه

دانشگاه آزاد اسلامی

تقریباً در تمام سال‌های مورد بررسی به جز دو سال ابتدایی دوره، دانشگاه آزاد اسلامی بیشترین سهم دانشجویان کارشناسی حقوق را به خود اختصاص داده است. جمعیت دانشجویان این دانشگاه از حدود ۷۲ هزار نفر در سال ۱۳۹۳، به بیش از ۸۳ هزار نفر در سال ۱۳۹۸ می‌رسد. این ثبات نسبی در سطح بالا، نشان‌دهنده نقش محوری دانشگاه آزاد اسلامی در تأمین ظرفیت انبوه آموزش کارشناسی حقوق در کشور است؛ ظرفیتی که با گستره جغرافیایی وسیع و سیاست‌های پذیرش منعطف، امکان‌پذیر شده است (نمودار ۳۷).

واحدهای پیام نور

واحدهای پیام نور نیز با وجود روند کلی کاهشی، سهم قابل توجهی دارند؛ در سال ۱۳۹۳، جمعیت دانشجویان کارشناسی حقوق در این واحدها به حدود ۹۰ هزار نفر می‌رسد که حتی از دانشگاه آزاد اسلامی هم بیشتر است. با این حال پس از سال ۱۳۹۳، روندی کاهشی آغاز می‌شود و تا سال ۱۴۰۱، جمعیت دانشجویان به حدود ۶۰ هزار نفر کاهش می‌یابد. این افت، احتمالاً ناشی از کاهش تقاضا برای آموزش نیمه‌حضوری، تغییرات در سیاست‌های پذیرش و رقابت با سایر نهادها بوده است.

دانشگاه‌های غیرانتفاعی

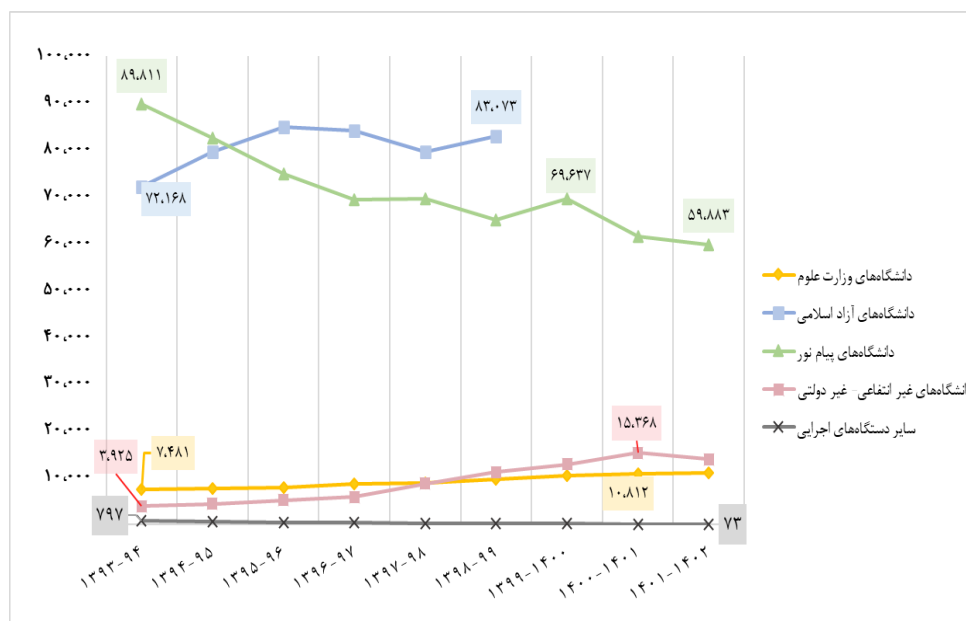
دانشگاه‌های غیرانتفاعی در سال‌های ابتدایی، با حدود ۴ هزار دانشجو در مقطع کارشناسی حقوق، روندی افزایشی و پیوسته داشته و تا سال ۱۴۰۰، جمعیت دانشجویان به حدود ۱۵ هزار نفر رسیده است.

دانشگاه‌های وزارت علوم

جمعیت دانشجویان کارشناسی حقوق در دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، هرچند در ابتدای دوره سهمی محدود دارند (حدود ۷ هزار نفر)؛ طی یک دهه اخیر روندی افزایشی و تقریباً باثبات را تجربه کرده‌اند؛ به گونه‌ای که تا سال ۱۴۰۱، جمعیت دانشجویان کارشناسی حقوق در این نهادها به بیش از ۱۰ هزار نفر رسیده است.

دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی

دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی، مانند نهادهای وابسته به قوه قضائیه یا سازمان‌های خاص، سهمی بسیار محدود دارند. جمعیت دانشجویان کارشناسی حقوق در این نهادها در تمام سال‌ها کمتر از هزار نفر بوده و در سال‌های پایانی به حدود ۷۰ نفر رسیده است.

نمودار ۳۷: مقایسه روند جمعیت دانشجویان کارشناسی به تفکیک نوع دانشگاه

۲-۷- مقایسه روند جمعیت دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک نوع دانشگاه

نمودار ۳۸، روند جمعیت دانشجویان تحصیلات تکمیلی را به تفکیک نوع دانشگاه به صورت زیر نشان می‌دهد:

دانشگاه آزاد اسلامی

در تمام سال‌های مورد بررسی، دانشگاه آزاد اسلامی با اختلاف، بیشترین سهم دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق را به خود اختصاص داده است. در سال‌های ابتدایی دهه، جمعیت دانشجویان این دانشگاه به حدود ۴۸ هزار نفر می‌رسد که چند برابر سایر نهادهاست. با این حال، از سال ۱۳۹۵ به بعد، روندی نزولی آغاز می‌شود و تا سال ۱۳۹۸، تعداد دانشجویان به حدود ۲۸ هزار نفر کاهش می‌یابد.

دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم

جمعیت دانشجویان این نهادها روندی با نوسانات ملایم کاهشی در میان‌دوره و سپس افزایشی در انتهای دوره تجربه می‌کنند (حدود ۹ هزار نفر).

واحدهای پیام نور

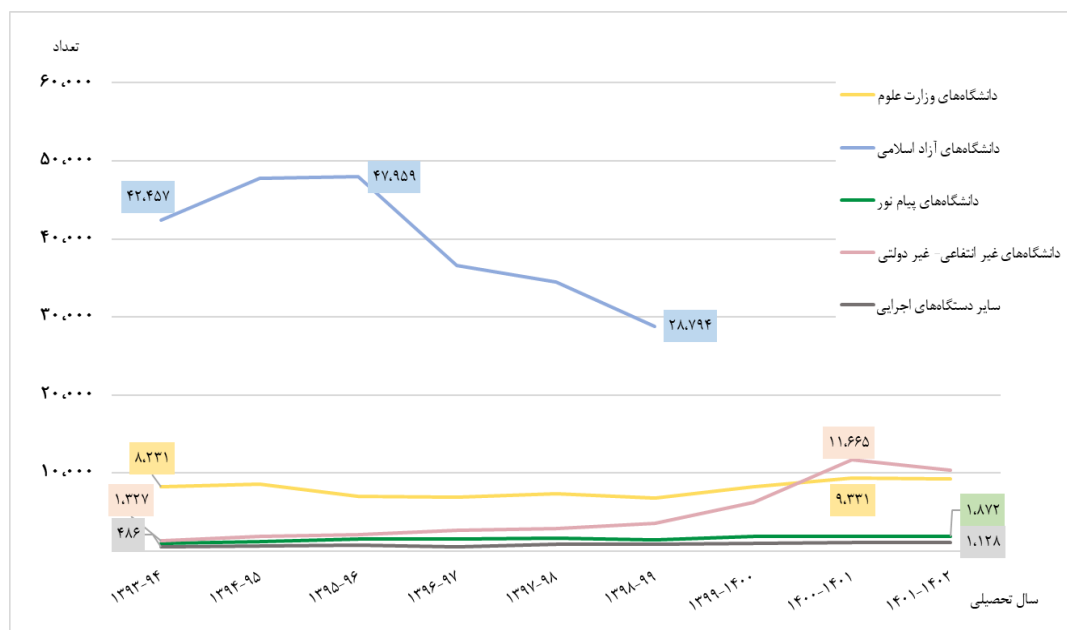
واحدهای پیام نور در مقطع تحصیلات تکمیلی، سهم بسیار محدود و پایداری دارند و بیشتر «کارشناسی محور» هستند.

دانشگاه‌های غیردولتی-غیرانتفاعی

مؤسسات غیرانتفاعی نیز از حدود ۲۰۰۰ دانشجو در سال‌های ابتدایی، به بیش از ۱۱۰۰۰ نفر در سال ۱۴۰۰ می‌رسند. هرچند سهم آن‌ها نسبت به نهادهای بزرگ کمتر است؛ اما روند رشد آن‌ها با ثبات و رو به افزایش می‌باشد.

دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی

دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی (مانند نهادهای وابسته به قوه قضائیه یا سازمان‌های خاص)، سهمی بسیار محدود دارند و در طول دوره، روند افزایشی در تعداد جمعیت دانشجویان تحصیلات تکمیلی نشان داده‌اند.

نمودار ۳۸: مقایسه روند جمعیت دانشجویان تحصیلات تکمیلی به تفکیک نوع دانشگاه

جمع‌بندی

بر اساس واکاوی آماری داده‌های زمانی (۱۳۹۳ تا ۱۴۰۳) در سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری نوسانات ناشی از تغییرات سیاستگذاری و ساختار جمعیتی، همچنان به عنوان یکی از پایه‌های راهبردی آموزش عالی کشور در حوزه علوم انسانی ایران تداوم یافته است. سال‌های ابتدایی بازه زمانی، دوره اوج پذیرش دانشجو در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۵ با سهم عمده دانشگاه آزاد اسلامی رقم خورد و برخی واحدهای آن به تنهایی صدها دانشجو در یک گرایش جذب کردند؛ اما از سال ۱۳۹۶ به بعد، کاهش مستمری آغاز شد که ریشه در عوامل ساختاری همچون تغییرات نظام سنجش و پذیرش، محدودیت ظرفیت، اشباع نسبی بازار کار و تنگناهای اقتصادی و همه‌گیری کرونا داشته و نهایتاً از حدود ۱۴۰۰ به بعد میزان ثبت نام به سطحی پایدار و به مراتب پایین‌تر از گذشته رسید.

با توجه به اینکه کل دانشجویان کشور از اوج حدود ۴/۸ میلیون نفر در سال ۱۳۹۴ به ۳/۲ میلیون نفر در سال ۱۳۹۹ کاهش یافته است، این روند نزولی عمومی، به‌ویژه در بخش غیردولتی و شهریه‌پرداز می‌تواند به طور مستقیم بر کاهش پذیرش دانشجوی رشته حقوق نیز تأثیر گذاشته باشد.

با وجود آنکه بیشترین حجم دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق در دانشگاه آزاد اسلامی متمرکز است، دانشگاه‌های غیرانتفاعی - غیردولتی روندی صعودی در جذب دانشجو نشان می‌دهند و دانشگاه‌های زیر نظر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از ثبات نسبی برخوردارند، حال آنکه کیفیت و ساختار هیئت علمی در دانشگاه‌های وزارت علوم به مراتب مطلوب‌تر ارزیابی می‌شود.

بر اساس دو شاخص کلیدی، یعنی نسبت دانشیار و استاد به کل اعضای هیئت علمی نشان از توزیع بسیار نامناسب دانشجویان در سطوح مختلف تحصیلی در زیرنظام‌های آموزشی دارد و پذیرش دانشجو متناسب با ظرفیت عملی و تخصصی هیئت علمی صورت نگرفته است؛ از این رو انتظار کاهش کیفیت آموزشی و پژوهشی در مقاطع تحصیلات تکمیلی، امری کاملاً منطقی و مبتنی بر شواهد ساختاری به نظر می‌رسد.

تحلیل نوع تحصیل هم در مقاطع دکتری و کارشناسی ارشد نشان می‌دهد که دوره روزانه سهم غالب داشته و سهم سایر شیوه‌های (شبانه، پردیس، مجازی و فراگیر) در دکتری بسیار محدود و در کارشناسی ارشد اندکی پایدارتر است. با این حال، سهم بالاتر دوره‌های فراگیر نسبت به نیمه‌حضور نیازمند واکاوی عمیق‌تر و بررسی‌های تکمیلی است.

از لحاظ گرایش، رشته‌های حقوق خصوصی، حقوق جزا و جرم‌شناسی جایگاه نخست را حفظ کرده‌اند، در حالی که گرایش‌های خاص‌تر مانند حقوق هنری یا حقوق اقتصادی سهم اندکی داشته‌اند.

الگوی توزیع جنسیتی در نظام آموزش عالی ایران الگوی متنوعی دارد؛ به طوری که در دانشگاه آزاد اسلامی ترکیب جنسیتی با نسبت تقریبی (۵۵ به ۴۵) به نفع مردان است، در حالی که در دانشگاه‌های دیگر - به‌ویژه در دوره‌های منعطف و غیرحضور - سهم زنان گاه از مردان فراتر رفته است. در سطح نهادی، دانشگاه آزاد اسلامی بیشترین سهم را در اختیار دارد، هرچند سهم آن روند کاهشی نشان می‌دهد. در مقابل، دانشگاه پیام نور با حفظ جایگاه خود در بخش خاصی از بازار آموزش عالی از ثبات نسبی برخوردار است.

بررسی الگوی توزیع استانی پذیرش دانشجو در چهار گروه اصلی دانشگاهی و سایر مراکز آموزش عالی در بازه زمانی ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۳ نشان‌دهنده ساختار تمرکزگرایی شهری در نظام آموزش عالی ایران است. دانشگاه آزاد اسلامی به عنوان گسترده‌ترین شبکه دانشگاهی کشور و بیشترین حجم ثبت‌نام، بیش از هر نهاد دیگری به جذب دانشجو در استان‌هایی چون تهران، اصفهان، مازندران و فارس وابسته است، در حالی که استان‌های مرزی و کم‌برخوردار سهم اندکی دارند. این نابرابری توزیعی، پیامدهای ساختاری چون مهاجرت آموزشی و افزایش تراکم جمعیت دانشجویی در کلان‌شهرها و به تبع آن فشار بر زیرساخت‌های شهری را به همراه داشته است.

بررسی شاخص‌های سنجش کیفیت در تربیت نیروی انسانی متخصص در رشته حقوق - به‌ویژه در تحصیلات تکمیلی - نشان‌دهنده وجود شکاف‌های معنادار میان وضعیت موجود است. اگرچه ظرفیت پذیرش دانشگاه‌های زیر نظر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در قیاس با دانشگاه آزاد کمتر است؛ اما الگوی توزیع آن‌ها بیانگر نوعی تمرکز مبتنی بر شاخص‌های علمی - کیفی است. استان‌های دارای دانشگاه‌های مادر و قدیمی همچون تهران، آذربایجان شرقی، فارس و خراسان رضوی از ثبات جمعیتی برخوردارند. در این میان، رشد چشمگیر استان قم به‌عنوان یک استثنا، احتمالاً ترکیبی از هم‌کنشی عوامل مذهبی، سیاسی و تخصصی خاص آن منطقه است. در مقابل، افت ناگهانی استان کرمان و برخی استان‌های مرزی، ضرورت سیاست‌گذاری پیشگیرانه در قبال پدیده‌هایی همچون تعطیلی تدریجی یا ادغام اجباری مراکز دانشگاهی را به وضوح مطرح می‌سازد.

دانشگاه پیام نور با بهره‌گیری از الگوی آموزشی نیمه‌حضور و شبکه ملی گسترده توانسته است پراکندگی جغرافیایی بهتری نسبت به سایر مؤسسات آموزش عالی ارائه دهد. با این حال، ارقام نشان می‌دهند که فعالیت برخی از مراکز تحصیلات تکمیلی، نوسانی و بسیار ناپایدار است و حتی یک تا دو سال از چرخه پذیرش دانشجو حذف شده‌اند. در این میان، پایداری نسبی مراکز مستقر در تهران و البرز در کنار حضور مقطعی ولی پر رشد استان‌هایی مانند هرمزگان، اهمیت سیاست‌گذاری در حوزه حفظ و ارتقای مراکز فعال، به‌ویژه در مناطق کم‌جمعیت و محروم را برجسته می‌سازد.

مرور داده‌ها نشان می‌دهد که ساختار کنونی آموزش عالی کشور با چالش‌های بنیادینی در عرصه توازن فضایی، هوشمندی جذب دانشجو و کیفیت زیرساخت‌های مجازی مواجه است. اگرچه نقش واحدهای نیمه‌حضور و بین‌المللی در کاهش شکاف جغرافیایی در حال پررنگ شدن است؛ اما همچنان سیاست‌های ملی یکپارچه باید به رفع تمرکزگرایی، پایداری ظرفیت در استان‌های کم‌برخوردار و جلوگیری از افت و خیزهای شدید، توجه به امر کیفیت در پذیرش دانشجو در زیرنظام‌ها بپردازند تا هم کارایی نظام آموزشی و هم عدالت در دسترسی ارتقا یابد.

درنهایت، چالش‌های اصلی آینده این رشته شامل تطابق با بازار کار، توزیع نامتوازن جغرافیایی ظرفیت‌های پذیرش و محدودیت تنوع گرایش‌های تخصصی و مهارتی است؛ در حالی که انتظار می‌رود چشم‌انداز به سمت تعدیل ظرفیت‌ها، توسعه آموزش‌های ترکیبی و تقویت پیوند با بازار کار حرکت خواهد کرد. این مسیر، در صورت مدیریت هوشمندانه می‌تواند علاوه بر حفظ جایگاه علمی رشته، به بهبود کیفیت و کارآمدی نیروی انسانی حقوقی کشور بینجامد.

۸- تحلیل داده‌های مربوط به هیئت علمی رشته حقوق

۸-۱- نسبت مراتب علمی مختلف رشته حقوق به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳

در بررسی ساختار هیئت علمی رشته حقوق در نهادهای آموزشی مختلف، شناخت ترکیب مرتبه‌های علمی (استاد، دانشیار، استادیار و مربی) نقش مهمی در ارزیابی کیفیت آموزشی و ظرفیت پژوهشی هر مجموعه دارد. نمودار ۳۹، با ارائه تعداد و درصد اعضای هیئت علمی در چهار زیر نظام- وزارت علوم، پیام نور، غیردولتی- غیرانتفاعی و دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی- امکان تحلیل دقیق‌تری از وضعیت نیروی انسانی تخصصی در این حوزه را فراهم می‌سازد. در ادامه، با تمرکز بر سهم نسبی هر مرتبه علمی، مهم‌ترین تفاوت‌ها و الگوهای قابل توجه میان این نهادها بررسی می‌شود.

وزارت علوم

- استادیار: بیشترین اعضا: ۶۰,۲۵ درصد (۳۳۵ نفر)
- دانشیار: با تعداد قابل توجه: ۳۰,۵۸ درصد (۱۷۰ نفر)
- استاد: محدود اما بالاتر از سایر نهادها: ۶,۶۵ درصد (۳۷ نفر)
- مربی بسیار کم: ۲,۵۲ درصد (۱۴ نفر)

پیام نور

- استادیار محور: ۵۹,۰۱ درصد (۹۵ نفر)
- سهم مربی بسیار بالا: ۳۵,۴۰ درصد (۵۷ نفر)
- دانشیار و استاد بسیار محدود: دانشیار ۴,۳۵ درصد (۷ نفر)، استاد ۱,۲۴ درصد (۲ نفر)

غیردولتی- غیرانتفاعی

- استادیار غالب: ۷۶,۳۹ درصد (۱۱۰ نفر)
- دانشیار محدود: ۱۲,۵۰ درصد (۱۸ نفر)
- استاد کم: ۴,۱۷ درصد (۶ نفر)
- مربی: ۶,۹۴ درصد (۱۰ نفر)

دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی

– استادیار بسیار غالب: ۷۴,۱۹ درصد (۲۳ نفر)

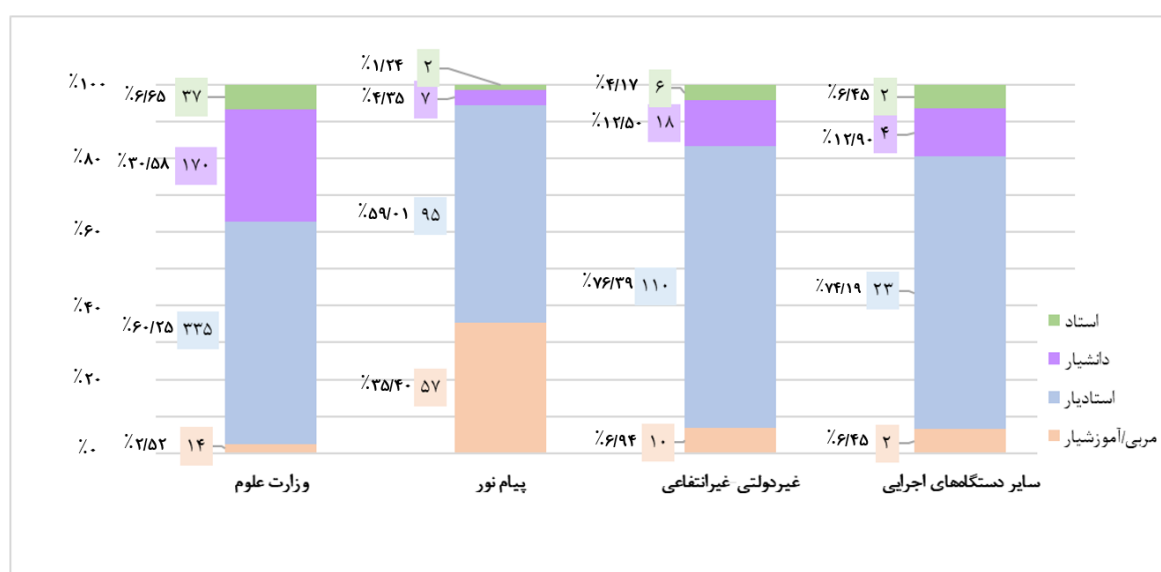
– دانشیار و استاد اندک: دانشیار ۱۲,۹۰ درصد (۴ نفر)، استاد ۶,۴۵ درصد (۲ نفر)

– مربی کم اما بالاتر از نسبت وزارت علوم: ۶,۴۵ درصد (۲ نفر)

ساختار هیئت علمی در همه نهادها به شدت بر مرتبه «استادیار» متمرکز می‌باشد، در حالی که سهم «دانشیار» و «استاد» در بیشتر مؤسسات پایین‌تر است؛ اما تفاوت‌های معنی‌داری میان انواع دانشگاه‌ها وجود دارد.

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری متوازن‌ترین هرم مرتبه علمی را دارد؛ نسبت دانشیار و استاد در آن به مراتب بالاتر از سایر نهادهاست که معمولاً با سابقه ارتقا، پژوهش محوری و ظرفیت جذب اعضای با سابقه هم‌راستاست.

سهم بالای «مربی/آموزشیار» نشان‌دهنده ترکیب جوان‌تر هیئت علمی و تکیه بر آموزش محوری است. پایین بودن استاد و دانشیار می‌تواند به مسیر ارتقای کندتر یا مأموریت آموزشی گسترده (کمتر پژوهش محور) مربوط باشد.

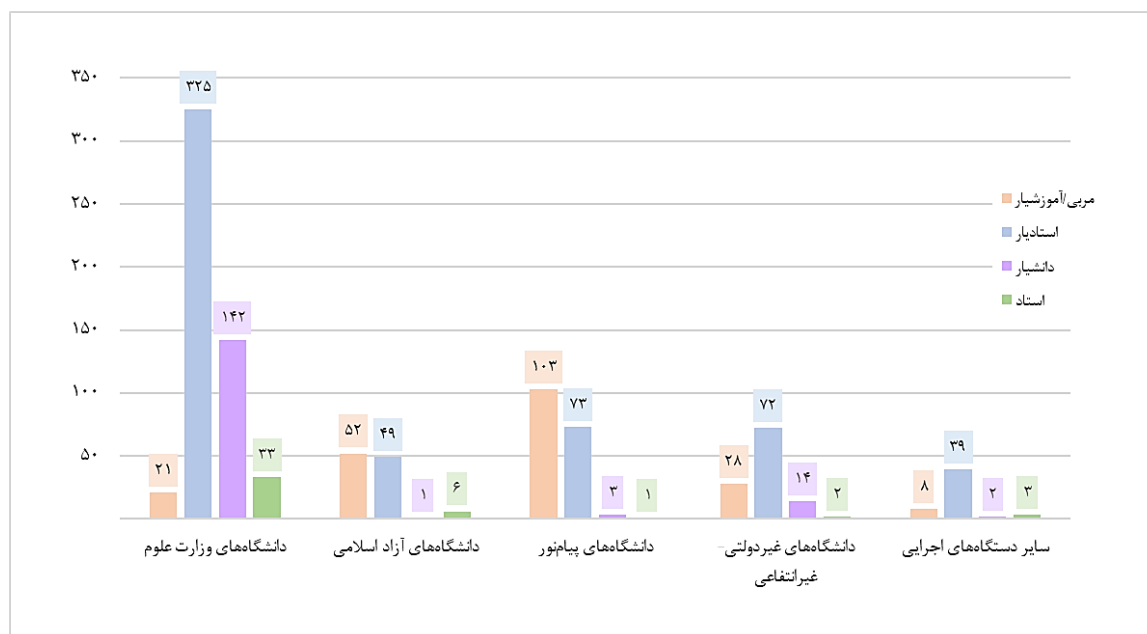
نمودار ۳۹: نسبت مراتب علمی مختلف رشته حقوق به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳

ساختار مبتنی بر استادیار با حضور محسوس مربی، بیانگر اتکای مؤسسات غیرانتفاعی بر اعضای جوان‌تر و استخدام‌های منعطف است. سهم پایین استاد، ظرفیت پژوهشی ارشد را محدود می‌کند.

ترکیب فشرده در مرتبه استادیار نشان می‌دهد این نهادها کمتر بر بدنه ارشد پژوهشی تکیه دارند و مأموریت‌ها غالباً آموزشی-کاربردی یا تخصصی با بدنه میانی اجرا می‌شود.

۸-۲- اعضای هیئت علمی به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹

نمودار ۴۰، ترکیب اعضای هیئت علمی در پنج نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹ را نشان می‌دهد که دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری با در نظر گرفتن تعداد دانشجوی کمتر، از نظر تعداد و تنوع مرتبه‌های علمی نسبت به برخی نهادها از جمله دانشگاه آزاد اسلامی و پیام نور وضعیت مطلوب‌تری دارند.

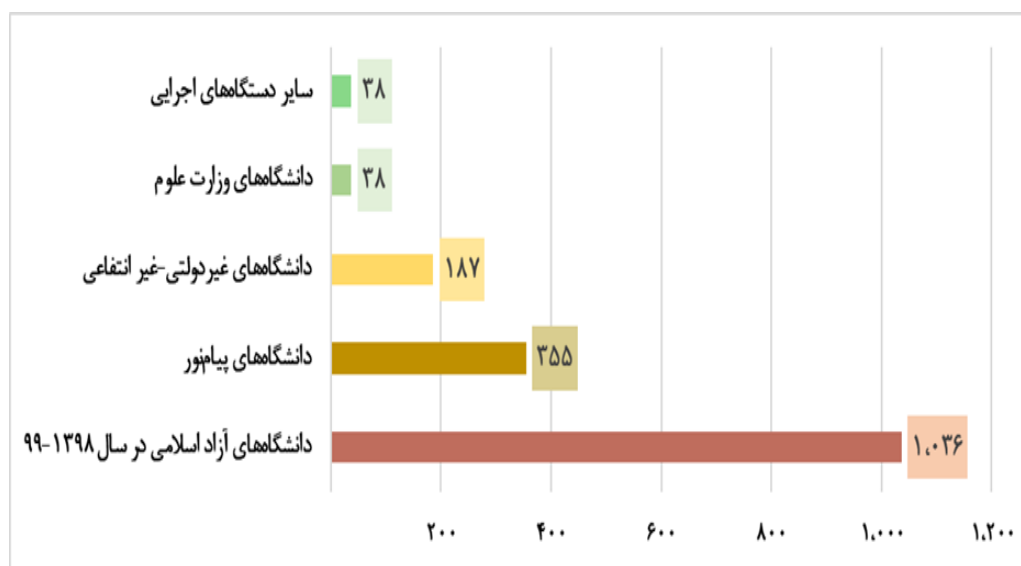
نمودار ۴۰: اعضای هیئت علمی به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹

- دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری نسبت به سایر نهادها ترکیب متوازن و حضور چشمگیر مراتب بالا دارند.
- در دانشگاه آزاد اسلامی و پیام نور کمبود استاد و دانشیار مشاهده می‌شود و این دانشگاه‌ها بیشتر بر مربی و استادیار متکی‌اند.
- دانشگاه‌های غیردولتی-غیرانتفاعی وضعیت میانه دارند؛ اما همچنان نیازمند تقویت مراتب بالا هستند.
- دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی با توجه به جمعیت دانشجویی کمتر تا حدی ترکیب متناسب دارند.

۸-۳- نسبت دانشجویان رشته حقوق به اعضای هیئت علمی به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲

بررسی نسبت تعداد دانشجویان به اعضای هیئت علمی، یکی از شاخص‌های مهم ارزیابی ظرفیت آموزشی و میزان تراکم دانشجویی در دانشگاه‌هاست. بیشترین نسبت دانشجو به عضو هیئت علمی مربوط به دانشگاه آزاد اسلامی است که مقدار آن به‌طور قابل توجهی بالاتر از سایر انواع دانشگاه‌ها قرار دارد (نمودار ۴۱). نکته حائز اهمیت آن است که داده‌های مربوط به دانشگاه آزاد اسلامی برخلاف سایر بخش‌ها، مربوط به سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹ است و نه سال ۱۴۰۱-۱۴۰۲. با وجود این، افزایش این نسبت در بازه زمانی مورد بررسی، نشان‌دهنده رشد قابل توجه نسبت دانشجویان به اعضای هیئت علمی رشته حقوق در این دانشگاه‌هاست.

در رتبه بعد، واحدهای پیام نور قرار دارند که نسبت دانشجو به هیئت علمی در آن‌ها نیز نسبتاً بالا بوده (۳۳۵)، اما فاصله محسوسی با دانشگاه آزاد اسلامی دارد. پس از آن، دانشگاه‌های غیردولتی- غیرانتفاعی با نسبت متوسط‌تری (۱۸۷) قرار گرفته‌اند که بیانگر شرایط متعادل‌تر از نظر ظرفیت آموزشی نسبت به دو گروه قبلی است. در مقابل، دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی کمترین نسبت دانشجو به عضو هیئت علمی را به خود اختصاص داده‌اند. این موضوع نشان می‌دهد که در این دانشگاه‌ها، به‌ویژه دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی، تراکم دانشجویی کمتر و امکان تعامل آموزشی نزدیک‌تر میان استاد و دانشجو فراهم بوده است.

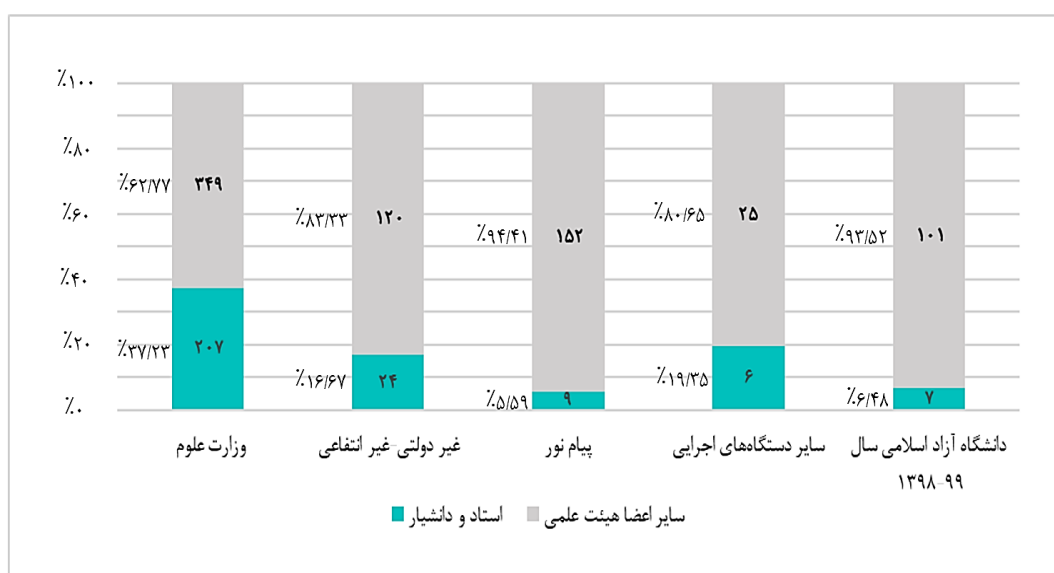

نمودار ۴۱: نسبت دانشجویان رشته حقوق به اعضای هیئت علمی به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲

۸-۴- نسبت استاد و دانشیار به کل اعضای هیئت علمی به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲

بر اساس داده‌های نمودار ۴۲، دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری بیشترین سهم استاد و دانشیار را در میان انواع دانشگاه‌ها دارا هستند؛ به‌طوری که حدود ۳۷ درصد از اعضای هیئت علمی این دانشگاه‌ها در مرتبه‌های استاد و دانشیار قرار دارند. این موضوع نشان‌دهنده تمرکز بالاتر اعضای هیئت علمی با سابقه و دارای مرتبه علمی بالاتر در دانشگاه‌های دولتی است.

در دانشگاه‌های غیردولتی- غیرانتفاعی، سهم استاد و دانشیار به حدود ۱۶/۷ درصد می‌رسد که فاصله قابل توجهی با دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری دارد و حاکی از ترکیب جوان‌تر هیئت علمی یا اتکای بیشتر به مراتب علمی پایین‌تر در این دانشگاه‌هاست.

نمودار ۴۲: نسبت استاد و دانشیار به کل اعضای هیئت علمی به تفکیک نوع دانشگاه در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲

واحدهای پیام نور کمترین سهم استاد و دانشیار را به خود اختصاص داده‌اند؛ به‌طوری که تنها حدود ۵/۶ درصد از اعضای هیئت علمی این دانشگاه‌ها در این دو مرتبه علمی قرار دارند. این نسبت پایین، بیانگر ساختار متفاوت هیئت علمی پیام نور و استفاده گسترده‌تر از اعضای هیئت علمی با مراتب پایین‌تر یا الگوهای آموزشی خاص این دانشگاه است.

در مقابل، دانشگاه‌های وابسته به سایر دستگاه‌های اجرایی با سهمی حدود ۱۹/۳ درصد از استادان و دانشیاران، وضعیتی میانه دارند و از نظر ترکیب مرتبه علمی، بین دانشگاه‌های دولتی و غیردولتی- غیرانتفاعی قرار می‌گیرند.

گیرند. درنهایت، دانشگاه آزاد اسلامی (بر اساس داده‌های سال ۱۳۹۸ تا ۱۳۹۹) سهمی در حدود ۶/۴ درصد از استاد و دانشیار را نشان می‌دهد که بیانگر غلبه سایر مراتب علمی در ترکیب هیئت علمی این دانشگاه است. درمجموع، این نمودار نشان می‌دهد که تمرکز اعضای هیئت علمی با مرتبه‌های بالاتر (استاد و دانشیار) به‌طور عمده در دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مشاهده می‌شود، در حالی که سایر انواع دانشگاه‌ها - به‌ویژه پیام نور و دانشگاه آزاد اسلامی - در سطح پایین‌تری نسبت به دانشگاه‌های دولتی قرار دارند. این تفاوت‌ها می‌تواند بر کیفیت آموزش، ظرفیت پژوهشی و ساختار علمی رشته حقوق در انواع دانشگاه‌ها تأثیرگذار باشد.

منابع

مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، سال‌های مختلف، سالنامه آمار آموزش عالی.